

PRIZMA

MESEČNE POLITIČKE ANALIZE

Izdavač

Centar za liberalno-
-demokratske studije

Redakcija

Ilija Vujačić, Boško
Mijatović (glavni
urednik), Slobodan
Samardžić, Dragor Hiber

Sekretar redakcije

Aleksandra Stankov-
-Mijatović

Grafički dizajn

Zoran M. Blagojević

Za izdavača

Zoran Vacić

Štampa: Goragraf,

Beograd, septembar 2003.

Izlazi jednom mesečno

Sva prava zadržava CLDS.

Prenošenje tekstova u
celini ili delovima
dozvoljeno je samo uz
navođenje izvora

Adresa izdavača

Beograd,
29. novembra 10/V

Tel-fax: 3225- 024

Web sajt

www.clds.org.yu

E-mail

office@clds.org.yu

Sadržaj:

Boško Mijatović **3**

Pregled meseca

Svetozar Stojanović **7**

**Mala zemlja naspram
globalne sile**

Veljko Vujačić **17**

**Nasleđe Zorana Đinđića:
politička hrabrost ili politički
oportunizam?**

Đorđe Vukadinović **25**

Leva Srbija

Danica Popović **31**

**U potrazi za Zoranom
Balcerovičem**

Pregled meseca

3. avgust

Makedonski nacionalni praznik nije proslavljen u manastiru Prohor Pčinjski, pošto to SPC nije dozvolila. Uzrok je pogoršanje odnosa između SPC i makedonskih vlasti, a posle hapšenja egzarha SPC zbog navodnog remećenja javnog reda i mira (u stvari zbog krštenja rođaka), kao i stalnih teškoća koje makedonske vlasti prave sveštenicima i monasima SPC na proputovanju kroz Makedoniju. Mićunović je, u želji da odobrovolji makedonske vlasti, dao jednu lošu izjavu o tome kako SPC prekoračuje svoja ovlašćenja, na šta mu je episkop Irinej dobro odgovorio da je manastir vlasništvo SPC i da se mora dobiti njena saglasnost za svako slavlje u okvirima manastira. Uslov SPC bio je izjava makedonske vlade da će omogućiti slobodu kretanja sveštenicima i monasima SPC na makedonskoj teritoriji, što nije zadovoljeno i proslava je održana van manastira.

4. avgust

Prodata je duvanska industrija, po solidnim cenama (387 miliona dolara za DIN i 50 miliona za DIV). Visoka razlika između prvoplasiranog i drugoplasiranog za DIN (387 i 214) jasno govori da tender nije namešten, jer bi, da jeste, razlika bila mala. Pobjednik Filip Moris može samo da žali što nije ponudio 150 miliona dolara manje i – opet pobedio.

5. avgust

Ministar inostranih poslova **Goran Svilanović kritikovao je Evropsku uniju što ne uvažava specifičnosti SCG**, već insistira na stvaranju jedinstvenog tržišta unutar SCG kao preduslova za započinjanje procesa pridruživanja. Na stranu pitanje oportuniteti ovakve iskrenosti prvog diplomate, ali se traže odgovori na dva ozbiljna pitanja. Prvo, do kada ćemo biti neobična zemlja, različita od drugih, normalnih? Nadao sam da nam je dosta eksperimentisanja specifičnostima, još od Kardeljevih vremena, a verujem da bar ne treba da se njima dičimo. I drugo, zašto neko očekuje i s kojim pravom traži razumevanje drugih za naše specifičnosti nenormalne države? Valjda je nama potrebna Evropska unija, a ne mi njoj. I ne očekuju valjda naši političari da EU promeni odavno utvrđeni sistem priključivanja samo zato da bi olakšala dogovaranje onih koji

1 Centar za liberalno-demokratske studije

se i inače ni o čemu ne mogu dogovoriti. Po konkretnom pitanju jedinstvenog tržišta, EU testira ozbiljnost i trajnost SCG, a po sledećoj logici – ukoliko ne želite ili ne možete da se dogovorite makar o jednom tržištu, vi onda očigledno težite razlazu i mi tada ne želimo da gubimo vreme na ovaj cirkus.

7. avgust

Seljaci blokiraju saobraćajnice na mnogim mestima (šabački most, autoput u Sremu, kod Subotice) i time ucenjuju državu da im uspuni zahteve. Niti su im zahtevi opravdani – zašto da se država meša u vlasničke sporove (Erdevik) ili zašto da im nadoknađuje štetu od suše (da li seljaci dele dobit od rodne godine sa nama ostalima, da li država nadoknađuje gubitke bilo kome drugom u privatnom sektoru?) – niti je blokada saobraćajnica način da se ti sporovi reše. Neka se ćeraju po sudovima ili državnim nadležstvima, a ne da maltretiraju druge građane i ometaju ekonomski život.

12. avgust

Albanski teroristi napali su ovih dana dva puta vojne jedinice blizu administrativne granice, što spada u strategiju održavanja napetosti na jugu Srbije i podsećanja sveta na albanske pretenzije.

13. avgust

Albanski „oslobodioci” pucali su na grupu dece u Goraždevcu koja su se kupala na reci i ubili dvoje, a ranili petoro. Navodno miroljubivi Rugova nazvao je krvoločno ubistvo dece „incidentom”. Goraždevac je jedino preostalo srpsko selo u Metohiji i očividno je kakva im je „poruka” upućena.

Naravno, predstavnici tzv. međunarodne zajednice će osuditi zločin, možda čak usvojiti neku deklaraciju, ali politiku prema Kosmetu neće promeniti. Jer, ne znaju šta bi drugo, pa im odgovara sadašnje stanje, makar i po cenu nastavka nasilja niskog intenziteta u kome stradaju samo Srbi. Očigledno je da misle da Albanci još uvek imaju dovoljno medijskog kredita iz prošlosti da se na stradanja Srba tokom četiri godine niko neće osvrnuti. I što je najžalosnije, izgleda da su u pravu. Ni ubice neće biti pronađene, jer UNMIK-ovcima ne pada na pamet da zaoštravaju odnose i ulaze u sukobe sa Albancima.

13. avgust

SFOR je pokušao hapšenje Ratka Mladića. Neuspešno, ali i degutantno – poverovali su da će Mladić doći na sahranu svoje majke i satima su pretresali kuću i okolinu, narušavajući tišinu doma pokojnice.

16. avgust

Predsednik Svetozar Marović opet je dao jednu pozitivnu izjavu koju niko nije razumeo.

19. avgust

Ministar Rodoljub Šabić podneo je ostavku. Kaže da je to zbog afera i vladi i njenih sporih reakcija, a istina je da je primoran na ostavku zbog žestokog taktiziranja njega i njegove stranke u najmanje dve situacije: u prvoj se SDP previše tvrdo cenjkala da bi podržala jedan zakon iz oblasti školstva, a u drugoj Šabić nije glasao za vladin predlog, pa nije bilo kvoruma. Drugim rečima, Živković pokušava da zavede red u Vladi. Imaće puno posla.

19. avgust

Održana je sednica Saveta bezbednosti UN, na kojoj je raspravljano o stanju na Kosovu. Svi su osudili ubistvo u Goraždevcu, mada su izbegavali da upotrebe reč terorizam ili da nagoveste promenu politike UN prema Kosovu. Nije izdat nikakav dokument, čak ni tzv. predsedničko saopštenje, koje je dokument najnižeg nivoa. Sa druge strane, Čović, koji je govorio na sednici, i Svilanović nas uveravaju da je SCG postigla značajan rezultat itd.

19. avgust

Zvezdica koja tamni, potpredsednik Vlade i DS-a **Čeda Jovanović, predložio je demokratskim strankama dogovor** o najvažnijim državnim i društvenim pitanjima. Iza predloga ne stoje ni Vlada, ni DS, već on sam, u svoje ime. Neozbiljno. Čist marketing.

21. avgust

Saopšteni su dugo očekivani nalazi Koraćeve komisije o ubistvu Zorana Đinđića. Ništa novo – bilo je izvesnih slabosti, a otkaz je dobilo nekoliko nevažnih funkcionera MUP-a.

25. avgust

Zapetljancija sa vilama na Dedinju. Nataša Mičić se, kažu, samovoljno uselila u kuću namenjenu Svetozaru Maroviću, pa ovaj ostao kratak. Isto se dogodilo Zoranu Živkoviću, pošto u zvaničnoj vili predsednika Vlade još uvek boravi Ružica Đinđić. Ipak, njemu je data druga, ali je krajnja sudbina zvanične vile neizvesna – hoće li biti, kako izgleda, preimenovana u običnu i prodata? (Kome?) A govorili su 2000. da ih dedinjske vile ne zanimaju, već samo interes naroda.

26. avgust

Mladan Dinkić nastavlja kampanju protiv članova Vlade Srbije na korupcionaške teme. Ovoga puta optužio je Čedu Jovanovića i Mariju Rašeta-Vukosavljević. Čovek drži reč datu Zoranu Živkoviću da će mu smrsiti

konce ukoliko bude smenjen sa mesta guvernera. Ali, Dinkić time nesvesno pomaže Živkoviću da se reši problematičnih ljudi u Vladi i oko nje (Janjušević, Kolesar...)? Interesantno je da se u ovom maratonu ne pojavljuje Mirosljub Labus. Neslaganje? Podela uloga?

26. avgust

U Kragujevcu se raširio pokret štrajkovanja glađu, a sve u cilju postizanja sopstvenih materijalnih ciljeva, što je krajnje perfidno i nemoralan pristup. Gradonačelnik Vlatko Rajković rešio je da im odgovori jednakom merom i započeo štrajk glađu do odlaska štrajkača sa platoa ispred Skupštine grada. Hrabar i pametan potez. Bravo Vlatko!

27. avgust

Bio je ovo jedan dosadan dan. Ništa se važno nije dogodilo. Skupština Srbije usvojila još jednu odličnu rezoluciju o Kosovu, Samostalni sindikat traži ostavku Vlade Srbije, Isakov bi da izbací Batića iz DOS-a, gomila političara, na čelu sa Čedom i Marijom, tvrdi da Dinkić masno laže kada ih optužuje za korupciju... U normalnim zemljama bi se ovakve vesti smatrale uzbudljivim, a kod nas je to bio – jedan dosadan dan.

29. avgust

Skupština SCG usvojila Akcioni plan harmonizacije carinskog sistema. Naravno, to je ona razvodnjena verzija koja ne obezbeđuje harmonizaciju. I s tim, kao, idemo u Evropu.

28. avgust

Goran Svilanović je podneo ostavku na mesto predsednika GSS, pa je povukao. Da li je bio brzoplet pa se predomislio ili je testirao poverenje u Predsedništvu?

29. avgust

Čeda Jovanović je lično odneo u prostorije G 17 plus dokumente o privatizaciji koji, navodno, pobijaju Dinkićeve tvrdnje o nepoštenoj prodaji cementara. Bio je to skandalozan potez potpredsednika Vlade Srbije: otišao je nepozvan i nenajavljen, ali je poveo četru novinara i kamermana sa sobom i tako napravio jeftin medijski trik. Naravno, o dokazivanju istine tu nije bilo govora, jer papiri sa imenima konkurenata i sumama koje su ponudili uopšte ne mogu dokazati da je bilo, ili da nije bilo, dogovaranja iza scene o nameštaju tendera. Ko sve danas nije visoko rangirani političar.

Mala zemlja naspram globalne sile

Nema sumnje da su za uspešnost spoljne politike naše zemlje *najvažniji* odnosi sa SAD kao jedinom globalnom silom. Kažem „globalnom” a ne „super” silom, pošto ovaj drugi termin sugerise bezmalo svemoć. A ako to već ranije nije bio slučaj, 11. septembra 2001. postaje očigledno da SAD nemaju toliku moć. Kad velim da su SAD ekskluzivna globalna sila, to znači da, za razliku od drugih velikih sila, imaju sposobnost projektovanja moći širom globusa.

Jedna mala zemlja, kao što je naša, ne može realistički očekivati jednakost, pa čak ni punu ravnopravnost u odnosima sa planetarno dominantnom silom. Zato se prema njoj moramo odnositi pragmatično. Naravno, to ne znači da nema nikakvih šansi da otvoreno, odlučno i uspešno postavimo pitanje i naših nacionalno-državnih interesa i prava kad nastojimo da ih što više uskladimo sa interesima i pravima te najmerodavnije i najsilodavnije zemlje.

Ekstremni pragmatičari kod nas potcenjuju opasnost principijelističke reakcije dobrog dela naroda ako *snishodljivo i preterano* popuštaju, pogotovo kad ne proveravaju da li postoje i manje nepovoljne a ipak realne mogućnosti. Naša javnost u većini hoće da se i praktično uveri da su joj državnici, političari, diplomati, privrednici... isprobali i iscrpili sve principijelističke mogućnosti pre nego što se odluče za pragmatične ustupke. Čak i zvanična Amerika, da o običnim ljudima i ne govorimo, više će *uvažavati* one Srbe koji, s pravom okrećući novi list u odnosima sa njom, ipak ne prećutkuju kolektivno satanizovanje, kažnjavanje i bombardovanje našeg naroda uz višegodišnje oslanjanje na ličnost i režim Slobodana Miloševića. Principijelizam (dostojanstvo, samopoštovanje, istinoljubivost, pravednost...) predstavlja ne samo moćno moralno stanovište, nego i snažno kulturno i političko oruđe za očuvanje nacionalnog interesa i identiteta. Zato se zalažem za pragmatizam u našoj spoljnoj politici samo ako je omeđen izvesnim principijelizmom.

Kako se naš revolucionarni prevrat 5-6. oktobra 2000. vremenski udaljava, a još više zbog njihovog nacionalno-egzistencijalnog šoka 11. septembra 2001, interesovanje SAD za nas neminovno će se smanjivati. Pa ipak, ono neće postati beznačajno zbog novostečenog iskustva sa islamskim fundamentalizmom i terorizmom, našeg strateškog položaja i zainteresovanosti za njegovu vezanost za Zapad, ali i regionalnu stabilnost. U tom pogledu naš najstrateškiji potez, da neskromno ponovim i sebe, biće pristupanje Partnerstvu za mir sa NATO-om. I da je u neuporedivo boljem stanju nego što jeste,

1 Predsednik Srpsko-američkog centra u Beogradu

privreda nam ne može biti značajniji adut spram američke gigantoeconomije. U pravu su oni koji u tom pogledu daleko više upućuju na Evropsku uniju, Rusiju i Kinu.

Iz istih razloga nastojanje da se jedan deo naših demokratski nastrojelih partija, institucija i uglednika kod sadašnje vlade SAD opanjka kao „nacionalistički” nema dobre izgleda pošto i ona sama više brine o interesima svoje nacije nego o interesima drugih nacija. Predsednika i ostale državne zvaničnike Amerikanci bez ikakvog „internacionalističkog” kompleksa biraju i ocenjuju već prema tome koliko to zdušno i uspešno čine. Uzgred, ima se utisak da neki naši političari, nevladine organizacije, poslenici javne reči i analitičari nedovoljno uočavaju da se glavni kadrovski, intelektualni i politički uticaj na vlast u SAD preselio iz fondacija i instituta pod okriljem tamošnje Demokratske stranke u one koje podržava Republikanska stranka.

Dabome, o realističkom koncipiranju odnosa naše zemlje sa SAD ne vredi samo teoretisati nego valja proučiti praksu drugih malih zemalja. Za nas je najrelevantniji i najbolji primer za ugled Grčka. Kako to sa uspehom čini nama po tradiciji, kulturi, religiji... blizak grčki narod – to je pravo pitanje za naše državnike, političare, diplomate, naučnike, privrednike, vojnike... I pored toga što su lojalni pripadnici NATO-a kao vojnog, političkog, privrednog i uopšte civilizacijskog kruga kojim dominiraju SAD, Grci uspešno ostvaruju svoje interese i čuvaju svoj identitet. Snažnu polugu za to imaju i u svojoj dijaspori.

Naši ljudi će najlakše nazreti šta je globalizacija ako se sete koliko je njihove dece, unučadi, bližih i daljih rođaka, prijatelja i poznanika rasuto po SAD i širom sveta. Kažu da u stranim zemljama sada ima nešto oko tri i po miliona naših sunarodnika, od kojih mnogi u njima imaju biračko pravo, a poznato je da u demokratsko-kapitalističkim zemljama političari najviše zavise od novca i glasača. Dovoljno je pogledati sastav domaćih vlasti i državne uprave pa se uveriti da u pogledu angažovanja dijaspore već ima promena, mada nedovoljno odlučnih i brzih. Tako, na primer, još ništa nije urađeno na vraćanju državljanstva, imovine i biračkog prava našim sunarodnicima u inostranstvu. Sem toga, zašto nije uveden institut počasnih konzula, pa i počasnih savetnika u našoj diplomatiji? Od još veće pomoći nego dosad može biti SPC jer su njene eparhije i crkvena zdanja, naročito u SAD, ne samo centri okupljanja vernika nego i svojevrsna kulturno-nacionalna sastajališta.

Dva različita shvatanja i praktikovanja nacije

U našim odnosima sa Amerikancima često dolazi do nesporazuma i zbog suštinskih razlika u shvatanju i upražnjavanju nacije i religije, njihovog međusobnog odnosa, kao i njihovog odnosa sa državom. Da to razjasnimo, moramo se prethodno upitati šta je to nacija.

Propala su uporna nastojanja da se za sve velike društvene grupe nazvane nacijama *utvrde nužni i dovoljni identifikatori*. Najčešće se smatralo da nacije jedne od drugih odvaja jezik, religija, etničko poreklo, država, teritorija, istorija, tradicija, običaji, vrednosti, simboli... Nije teško navesti primere

zbog kojih ne uspevaju pokušaji da se nacija definiše na taj način. Tako, Amerikanci, Britanci, Anglokanađani, Australijanci, Novozelandađani... imaju zajednički, engleski jezik, a ipak se radi o različitim nacijama. (Uzگرد: pošto nemaju kompleks niže vrednosti, Amerikancima ni na kraj pameti nije da svoj jezik nazovu „američkim”, nego nastavljaju da ga zovu imenom neuporedivo manjeg naroda; to valja uporediti sa nastojanjem Hrvata, Muslimana, a od nedavno i sve više Srba, pa čak i nekih Crnogoraca, da svoj zajednički srpsko-hrvatski, odnosno hrvatsko-srpski jezik prikažu kao četiri različita jezika, što je, da dodam i to, Krivični sud u Hagu s pravom odbio da prizna i da finansira zahteve za „prevođenjem s jednih na druge”). Dalje, Srbi, Hrvati i bosansko-hercegovački Muslimani predstavljaju zasebne nacije uprkos istom jeziku i čak zajedničkom slovenskom poreklu. Rusi, Bugari, Grci, Rumuni, Jermeni, Srbi, Makedonci... jesu pravoslavni hrišćani (izuzimajući ateiste i verske agnostike), a ipak nesumnjivo predstavljaju različite nacije. Jevreji donedavno vekovima nisu imali svoju državu, pa ipak im je malo ko sporio nacionalnu osobenost. Uostalom, ogromna većina nacionalnih grupa ni danas nema svoju državu.

Iz tih i drugih razloga kategorijom „nacija” možemo da obuhvatimo tek „srodnički slične” (Wittgensteinov termin „family resemblance”) grupe, a ne one koje bi bile objedinjene „zajedničkim nužnim i dovoljnim identifikatorima”. Jedine nužne (mada nipošto i dovoljne) identifikatore nacije moguće je naći u *samoidentifikaciji* putem osećanja pripadanja i privrženosti toj kontinuirano-povesnoj grupi sa vlastitim *imenom* i doživljajem sebe kao *posebne zajednice*.

Iz tih „srodnički sličnih” grupa moguće je izdvojiti dva suprotna „idealna tipa”: *državno-teritorijalni* i *kulturno-etnički*.

Državno-teritorijalni pojam nacije možemo nazvati i *građanističkim* (civilističkim) jer obuhvata sve građane, odnosno državljane jedne zemlje. Tako, na primer, građanistički shvaćenu i praktikovanu „*američku naciju*” čine svi državljani SAD bez obzira da li su u toj zemlji rođeni, kad su postali njeni državljani i najzad kojeg su kulturno-etničkog porekla.

Dabome, stvarnost se ne poklapa u potpunosti sa navedenim idealnim tipovima. Evo, primerice, kako dva vrlo različita shvatanja i praktikovanja nacije, američko i recimo nemačko (kulturno-etničko), nisu sasvim suprotna nego se u izvesnoj meri čak i preklapaju.

Jezik kao tipičan identifikator kulturno-etničke nacije ima važnu ulogu i kod državno-teritorijalne nacije. Da bi postali državljani SAD, pa prema tome Amerikanci i u *nacionalnom* pogledu, useljenici moraju da pokažu makar elementarno poznavanje engleskog jezika, dok će se njihova deca, da o unučadi i ne govorimo, sasvim školovati na engleskom jeziku. Pored jezika, sličnu nacionalno-integrativnu funkciju imaju socijalizacija i vaspitanje zasnovani na istoriji SAD, njihovoj tradiciji, običajima, vrednostima, simbolima... Da američko državljansko shvatanje nacije ne deli provalija od kulturno-etničkih nacija, pokazuje i sve snažnija tendencija Amerikanaca da naglase svoje specifičnosti kao Afro-Amerikanci, Meksički-Amerikanci, Poljski-Amerikanci, Japanski-Amerikanci, Italo-Amerikanci...

Kulturno-etničko poimanje i upražnjavanje nacije razvili su Nemci (i pod njihovim priličnim uticajem druge nacije centralne, istočne i jugoistočne Evrope, pa i mi Srbi). To, naravno, ne znači da kulturno-etničke nacije ne znaju da država ima veliku, ponekad čak i presudnu ulogu u konstituisanju i očuvanju nacionalnog identiteta i kontinuiteta.

Poznato je da nasilje ima veliku ulogu u nastanku država i nacija. Čak se može govoriti i o priličnoj ratogenosti nekih od njih. Međutim, u slučaju američke države-nacije nasilje je imalo čak i razmere genocida i etnocida nad domorocima. Osim toga, crnački robovski rad uzidan je u njene prvobitne privredne temelje. Uostalom, sve do nedavno potomci tih Crnaca bili su lišeni građanskih prava, te praktično i nisu pripadali američkoj građanističkoj naciji. U skrivenu dimenziju SAD-nacije takođe spada dominacija (doduše sada znatno smanjena) njenog anglo-saksonskog protestantskog kulturno-etničkog jezgra.

Američki građanisti donekle podnose, pa i to s teškom mukom, govor o *multikulturalnosti*, ali ne i o *multinacionalnosti* SAD. Oni se pomno brinu da zahtevi kulturno-etničkih specifičnosti američkog stanovništva ne iziđu iz okvira privatnosti „civilnog društva”, a pogotovo da ne dovedu u pitanje postojeću državnu organizaciju, mada se za to često zalažu u tuđim zemljama. Prema njima, načelo „jedan građanin–jedan glas” u *njihovoj državnoj kući* ni pošto ne bi smelo da bude kombinovano sa načelom „jedna kulturno-etnička skupina–jedan glas”. Za njih ne može doći u obzir ni bilo kakvo, čak ni najdemokratskije odlučeno prekrajanje sastavnih država SAD i „granica” među njima, naročito ako bi polazilo od kulturno-etničkih merila.

Prosečni Amerikanci veruju da je njihovo shvatanje i upražnjavanje nacije najvrednije i da prema tome treba da bude uzor za ceo svet. Oni unapred odbijaju mogućnost vlastitog *nacionalizma* (iako se istovremeno jako ponose svojim *patriotizmom*) pošto već *definicijom* sužavaju nacionalizam na kulturno-etničke nacije. U stvarnosti, međutim, kulturno-etničke nacije čine ogromnu većinu čovečanstva. Ne znajući i čak ne hoteći da znaju za sve to, obični Amerikanci lakše razumeju i prihvataju one koji se predstavljaju kao *patrioti* (demokratski), a ne kao *nacionalisti* (demokratski).

Odavno tvrdim da se značenje „nacionalizma” najjasnije uočava u kontekstu *sukoba nacionalnih pretenzija*, pri čemu je sasvim svejedno da li pridev „nacionalni” shvatamo na građanistički ili kulturno-etnički način. Zato *nacionalizam*, po mom mišljenju, valja definisati kao *davanje prednosti jednoj naciji nad drugom u sukobu njihovih pretenzija*. Pritom valja jasno razlikovati dva tipa nacionalizma. Prvi: kad se prednost daje jednoj naciji nad drugom iako obe imaju *podjednako pravo na takvu pretenziju*. I drugi: kad se prednost daje naciji koja ima *manje pravo ili čak uopšte nema pravo na tu pretenziju* (u tom rasponu kreću se različiti stupnjevi i oblici nacionalizma). Uveren sam da isključivo nacionalizam u tom drugom smislu treba vrednovati negativno. Nacionalizam u prvom smislu predstavlja zdravorazumsku i opštu grupnu pristrasnost, od koje, valjda, treba da polazi svaka *realistička* politička.

U demokratskoj državi religiozna verovanja i institucije treba da spadaju u sferu „građanskog društva”, a ne države. Pritom nipošto ne smemo smetnuti s uma da priličnu većinu stanovnika i najdemokratskijih država čine vernici. Samo agresivne neznalice izjednačavaju „građansko društvo” s ateizmom i agnosticizmom.

S pravom se zalažući za odvojenost države od religije i ove od države i kod nas, mi nikako ne treba da smetnemo s uma da je to u stvarnom životu i SAD (za razliku od njihove državne imidžologije i ideologije) delimično tek deklarativna ideja. Tako: dosad nije bilo ni jednog predsednika te države koji nije bio deklarisan vernik, i to po pravilu protestant, koji nije položio zakletvu na bibliju, zvanično kitio božićnu jelku i slično.

Kada je tako u SAD, kao zemlji sa izrazito državljanjskim shvatanjem nacije, kako li je tek onda u ogromnoj većini sveta gde se nacija poima i praktikuje na kulturno-etnički način! Poznato je da se takve nacije, pored jezika, najčešće (samo)određuju religijom i crkvom. Čak i mnogi Srbi, koji metafizički uzev nisu vernici, jesu pravoslavci u moralnom i uopšte kulturno-civilizacionom smislu, potiču iz porodica koje su ih dale krstiti u SPC, slave krsnu slavu, sahranjuju se po pravoslavnim obredima... Pošto su Srbi većina u ovoj zemlji, čak izrazita, onda ta činjenica ne može da ne utiče na ponašanje organa demokratske države, i pored toga što je ona po svom karakteru i građanska, a ne samo nacionalna.

Pritom je, naravno, najvažnije da pravoslavni uticaj ne ugrozi prava manjina, naročito onih religioznih, pa sledstveno i nacionalnih. Demokratija nije naprosto „vladavina većine”, kako se inače često pogrešno tvrdi, nego prevlast većine koja obezbeđuje prava manjina. Inače bismo imali posla sa „tiranijom većine”, a ne demokratijom u savremenom smislu i na savremenom nivou.

Vraćajući se na američku situaciju, valja podsetiti da su imigranti iz celog sveta postajali i da još uvek postaju pripadnici „američke nacije”. Teško je zamisliti da bi SAD, da nisu uvozile sposobne ljude iz celog sveta i imale tome primereno državljanjsko-useljeničko poimanje i upražnjavanje nacije, izbile na vodeće mesto u mnogim oblastima.

Od sudbonosne važnosti je bilo i to što u SAD nije pobedila tendencija imigrantskih kulturno-etničkih grupacija da se teritorijalno odvojeno koncentrišu i stvore svoje separatne države. To je onemogućeno sledećim glavnim integrativnim činiocima.

Pozitivnim: forsiranjem zajedničkog engleskog jezika, jedinstvenim kapitalističkim tržištem, odvajanjem religija i crkava od države i njihovim situiranjem u sferu „građanskog društva” i privatnosti, istom školskom i društvom socijalizacijom, ustavnom i uopšte pravnom podrškom očuvanju Unije.

Negativnim: nepostojanjem *premoćnog* međunarodnog okruženja koje bi isforsiralo kulturno-etničke i druge separatizme u SAD, kao i postojanjem odlučne političke volje u njima za upotrebu nasilnih sredstava protiv razbijanja zajedničke države, što je rezultiralo pobedom unionističkih snaga u stranskom građanskom ratu 1861-65.

Vrlo poučan može da bude sledeći misaoni eksperiment sa jednim *imaginarnim* nasuprot *istorijskom* Lincolnu. Zamislimo da je on u ime demokratije i prava naroda na samoopredeljenje *prihvatio* rezultate separatističkih referenduma i ujedinjenje otcepljenih južnih država u *Konfederaciju američkih država*. A ako ne to, onda barem da je tadašnja „međunarodna zajednica” (prvenstveno Velika Britanija, Francuska, Španija...) bila u stanju da ga *prima* da to učini umesto da primeni silu da bi spasio Uniju.

Istraživački projekt o američkim činiočima u rasturanju Jugoslavije

Mada su za dezintegraciju Jugoslavije (pa i Srbije) unutrašnji činioči bili važniji od spoljašnjih, to nipošto ne znači da treba potcenjivati ulogu stranih činilaca, pa naravno i američkih, u stvaranju, održavanju, obnavljanju i rasturanju naše države. Razumno je očekivati da dobijeni rezultati bace svetlo na stanje međunarodne politike, prava i morala, i doprinesu izvlačenju pouka za budućnost.

Evo nekih od pitanja na koja treba odgovoriti i hipoteza koje valja proveriti. U periodu od dve godine, 1990-91, klatno zapadno-evropske i američke podrške pomerilo se sa teritorijalne celovitosti Jugoslavije na njeno rasturanje. Pošto ni ta Jugoslavija, isto kao ni prethodna, nije bila stvorena spoljašnjom okupacijom, kolonijalnim osvajanjem ili imperijalnom silom — takvu praksu nije moguće prihvatiti ako se polazi od načela Ujedinjenih nacija i međunarodnog prava i morala.

Šta bi se desilo da je Savet bezbednosti UN početkom 1991. na predlog SAD, Velike Britanije i Francuske kao stalnih članica sazvaio Konferenciju o Jugoslaviji sa zadatkom pronalaženja sporazumnog rešenja i saopštio da neće prihvatiti politiku svršenog čina ma sa koje strane dolazila, kao i to da će uvesti oštre sankcije protiv onih koji bi pokušali da vode takvu politiku?

Donekle je jasno zašto su države koje polaze od *kulturno-etničkog* shvatanja i praktikovanja nacije, kao što su Nemačka, Austrija, Italija, bile sklone da podrže državno samoopredeljenje konstitutivnih *nacija* (svih sem Srba!). Ali tek treba objasniti zašto su to isto učinile i države zasnovane na *građanističkoj* ideji nacije, kao što su SAD i Francuska. Od njih se s pravom pre moglo očekivati da nastave da podržavaju *jugoslovenstvo* i *Jugoslaviju*.

Da li je na radikalni preokret američke politike prema SFRJ uticala preokupiranost SAD predsedničkim i drugim izborima tokom 1991. i prelazak vlasti iz ruku predsednika Busha starijeg u ruke predsednika Clintona, koji je davao izrazito antisrpske izjave i obećanja u izbornoj kampanji?

Valja odgonetnuti i to kakvu je ulogu imala želja SAD i njihovih saveznika da što pre poprave odnose sa muslimanskim svetom posle tek završenog Zalivskog rata. Može li se bez toga objasniti njihovo favorizovanje Muslimana u Bosni i Hercegovini i na Kosmetu?

Potrebno je takođe utvrditi ko je sve odgovoran za torpedovanje tzv. Kutiljerovog plana za Bosnu i Hercegovinu kojim je po svojoj prilici mogao da bude izbegnut sveopšti rat u njoj.

Zašto su Zapadna Evropa i SAD učinile sve za državno samoopredeljenje Albanaca na Kosmetu, a ništa za Srbe u Hrvatskoj?

Koliko je na promenu američkog i zapadnoevropskog stava prema SFRJ uticala propast komunizma u istočnoj Evropi i SSSR-u, a pogotovo propast samog SSSR-a kao države? Da li je uopšte bilo realno očekivati da te zemlje nastave da podržavaju SFRJ, tu disidentsku i nezavisnu komunističku zemlju, kad se i sama komunistička imperija, spoljašnja i unutrašnja, već urušavala?

Da li su Srbi imali bilo kakvu šansu da „odobrovolje” Zapad da i njima (i van Srbije) prizna pravo na državno samoopredeljenje kad je već strahovao da to isto pravo ne ostvare i Rusi (i van Rusije)?

Kojeg kriterijuma su se držale SAD i zapadna Evropa kad su odlučivale koje odredbe, institucije i procedure ustavno-pravnog sistema komunističke Jugoslavije treba poštovati, a koje odbaciti? Zašto su prihvaćeni rezultati referenduma Muslimana i Hrvata u BiH, kad je već rezultat odvojenog srpskog referenduma bio suprotan i kad je ustav te republike zahtevao saglasnost sve tri konstitutivne nacije i o mnogo manje važnijim pitanjima nego što je ostajanje u državi ili otepljenje od nje?

Zašto SAD i Zapadna Evropa nisu zahtevale referendum *jugoslovenskih građana* 1991. kad su se suočile sa pitanjem da li da nastave sa podrškom integritetu Jugoslavije ili da pomognu njenom cepanju? Kako to da je za njih bilo jedino važno referendumsko pravo *konstitutivnih nacija* (*sem srpske*) Jugoslavije, kao da ono predstavlja neko apsolutno pravo, i to pravo na otepljenje, a ne tek jedno pravo među drugim pravima, omeđeno dužnostima i istim takvim pravom svih ostalih konstitutivnih nacija, rečju, odgovornošću za sve predvidive posledice njegove realizacije?

Da li zbog jugoslovenske i drugih sličnih tragedija treba pristupiti kozenitoj reformi međunarodnog prava i politike? Recimo donošenjem jedne *Univerzalne deklaracije o obavezama prema državama* (pored postojeće *Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima*) koja bi trebalo da propiše međusobne obaveze njihovih konstitutivnih nacija i nacionalnih manjina, pa shodno tome i međusobne obaveze različitih država? Dobro je poznato da društvene grupe imaju tendenciju da svoje želje, pretenzije i interese, čak i one najsebičnije i najneumerenije, proglase za prava iz kojih tobož automatski proističu obaveze drugih da im udovolje. Da je jedna takva ili slična deklaracija postojala, možda bi strani moćnici dobro promislili pre nego što se stave na stranu secesionista u Jugoslaviji. Kako bi bilo da se formira jedan *Forum za bivšu SFRJ* sastavljen od svetskih znalaca i uglednika koji bi ispitivali pravnu, političku i moralnu odgovornost glavnih razbijača te države, unutrašnjih i spoljnjih?

Valja postaviti i pitanje: zašto su se Haško tužilaštvo i Haški sud ograničili na utvrđivanje odgovornosti za zločine počinjene u unutrašnjim ratovima u SFRJ, ali ne i odgovornosti za izazivanje i podržavanje tih ratova?

Dalje: zar su jugoslovenski narodi morali platiti golemu ljudsku i materijalnu cenu da bi SAD i Zapadna Evropa najzad prekinule sa podrškom

ovdašnjoj dezintegraciji zalažući se za očuvanje državne zajednice Srbije i Crne Gore?

Najzad: kako izgleda njihova podrška rasturanju Jugoslavije i Srbije u svetlu njihovog insistiranja da se postsadamovski Irak po svaku cenu održi u sadašnjim granicama, a ne rastoči na tri države (kurdsku, sunitsku i šiitsku)?

U svetu apokaliptičkog otuđenja

Jedna milijarda savremenog čovečanstva vrlo je otuđena od ostalih pet. Kad se to kaže, onda se dabome misli na višestruki jaz između: bogatih i siromašnih, naučno i tehnički superrazvijenih i nerazvijenih, komforno naseljenih i prenaseljenih, visokoobrazovanih i neobrazovanih, onih koji imaju izvanrednu zdravstvenu negu i sve veću šansu za radikalno produženje života (ionako već neuporedivo dužeg) i onih koji o tome mogu samo da sanjaju, centralno pozicioniranih i marginalaca, supermoćnih i nemoćnih... Naravno da takvi jazovi ne postoje samo između pojedinih zemalja, nego i unutar njih.

Takva vrsta provalija svakako ne predstavlja novost u istoriji. Ono što je potpuno novo, međutim, jeste *otuđenje tehnonauke sa njenim apokaliptičkim proizvodima i njegoa sve verovatnija sinergija sa prethodnim otuđenjem*, sinergija koja ih lako može transformisati u *apsolutno otuđenje*. Valja stalno imati na umu i to da će se sadašnji odnos moći i nemoći sve više relativizovati, jer će u posed sredstava za uništenje jednog dela ili čak celokupnog ljudskog roda sve više dolaziti i njegoa ogromna većina. Dokle će ta većina trpeti opisanu hendikepiranost, a kad će započeti sa apokaliptičkim uceњivanjem otuđene „zlatne i moćne milijarde“? Apsolutna nevolja je i u tome što se eventualnom preraspodelom bogatstva i moći – a šanse za to su male – može samo smanjivati verovatnoća samouništenja ljudskog roda budući da uvek preostaju fanatici, samoubice, ludaci, tehnološki nesrećni slučajevi...

Dostignuća SAD su doista ogromna: pluralistička, legalistička, demokratska i federalistička organizacija države; podela vlasti na izvršnu, zakonodavnu i sudsku; stanovništvo koje po kulturno-etničkom poreklu i sadašnjem sastavu predstavlja čovečanstvo u malom; doprinos pobjedi demokratskih zemalja u dva svetska rata; predvodnička uloga u naučno-tehnološkom progresu u svetu; status jedine globalne sile; vrlo visok životni standard; ogromna pokretljivost stanovništva; slobodno eksperimentisanje životnim stilovima; vrhunska kultura u mnogim oblastima (samo neobavešteni tvrde da tamo cveta jedino pop-kultura)...

Pošto se mnogi utrkuju da hvale SAD, ja ću nastaviti da se koncentrišem na njihovu kritičku analizu. Ali moja kritika dominantnih američkih shvatanja i prakse ni ovom prilikom nije negatorska nego *immanentna*. A to znači da izuzetno uvažavam i poštujem *postignuća i vrednosti* na koje se poziva američka ideologija i imidžologija.

Kolektiviteti, isto kao i pojedinci, najpribližnije (samo)otkrivaju vlastite prioritete kad ih prilike stave u „iskušenje“. Pošto su im *interesi* važniji od *vrednosti* koje sugerišu svojom ideologijom i imidžologijom, mnogi američki zvaničnici i drugi moćnici često suštinski menjaju svoj pristup svetu „od

slučaja do slučaja”, pri čemu za slučajeve koji su praktično identični upotrebljavaju različita, pa čak i suprotna merila. Ipak, samosvest o „američkoj izuzetnosti” – po načinu nastanka, kulturno-etničkom sastavu, društvenoj i državnoj uspešnosti, postignutom primatu u mnogim oblastima nauke, tehnike, obrazovanja, umetnosti, prerastanju u globalnu silu... – ne može biti nikakvo opravdanje za kršenje *univerzalnih* pravnih i moralnih načela i merila.

Da nevolja bude veća, osećanje „američke izuzetnosti” odavno upada u hibris, pa čak posle propasti komunizma i SSSR-a 1989-91. prerasta u iluziju o svemoći (bezmalu). Međutim, deset godina kasnije dolazi do velike američke tragedije 11. septembra 2001. koja stvara osećanje goleme ranjivosti. Otada SAD rastrže protivrečnost između globalne premoći i apokaliptičke ugroženosti. Sve više se i u SAD širi bojazan od apokaliptičkog sukoba civilizacija. Po meni, dalekosežno greše oni koji nastavljaju da akcije SAD po svetu tumače isključivo interesima, ne uviđajući da im je egzistencijalna strepnja sve važniji pokretač. Zar pored arogancije iz *interesa* ne postoji i arogancija iz *straha*?

Ipak, apsolutna prekretnica u istoriji čovečanstva već se dogodila avgusta 1945. sa nuklearnom anihilacijom Hirošime i Nagasakija, pa zatim bezmalo ponovila sa tzv. Kubanskom krizom 1962. i Černobiljskom katastrofom 1986 – a nipošto 11. septembra 2001, kako veruju američke mase. Bio sam u prilici da pitam mnoge Amerikance da procene kakva bi bila njihova reakcija da je do terorističkog napada 11. septembra 2001. došlo ne kod njih nego u Rusiji ili Kini, i dobio iskren odgovor da je svaki sebi ipak neuporedivo najvažniji.

Američka „*država nacionalne bezbednosti*” sada se brzo transformiše u *antiapokaliptičku državu*. Ključno pitanje jeste kako da SAD u preduzimanju antiapokaliptičkih poteza ne prekorače meru kojom bi ugrozile demokratsko-humanistička dostignuća kod kuće i u svetu? Jedno od takvih mogućnosti činilo bi *potiskivanje demokratije hipokratijom*. Po svoj prilici, kako SAD tako i druge zemlje zasnovane na *slobodama* i preokupirane njima, brzo će se preobraćati u društva i države usredsređene na *borbu za opstanak pred apokaliptičkim opasnostima*. U tim apsolutno novim okolnostima *liberalizam*, kao osnovni pogled na svet i osnovni princip socijalne organizacije, sve više će – de facto, a kasnije verovatno i eksplicitno – ustupati mesto svojevrsnom *kolektivnom egzistencijalizmu*.

Kolike su šanse da elita moći i javno mnjenje u SAD, ali i šire, uvide da nije dovoljna samo direktna odbrana od apokaliptičko-terorističkih opasnosti, nego da su neophodne i mere za globalno preuređenje sveta, neka vrsta *svetskog antiapokaliptičkog New Deal-a* (između ostalog i o radikalnom smanjenju nejednakosti zarad opstanka čovečanstva)? Mi nemamo čak ni dobar naziv za zamišljene *antiapokaliptičke predvodnike* čovečanstva (koji bi morali biti daleko vidovitiji, sposobniji i moćniji i od najboljih „državnika”, u kojima takođe jako oskudevamo). Nedostatni su mirotvorni pokreti, potrebni su nam globalni antiapokaliptički pokreti. Nažalost, mnoge zemlje nastavljaju sa odvajanjem fantastičnih suma za ratovanje, a tek mrvica za obnavljanje porušenog i izgradnju sveta u kome bi trajni mir dobio istinsku šansu. Da li će

u tom pogledu *socijalna inteligencija* ljudske vrste najzad pobediti njenu *socijalnu priglupost*? Možemo li računati barem na globalni racionalni egoizam ako već ne možemo na nekakav globalni racionalni humanizam?

Ima li izgleda da SAD sa svojom individualističkom kulturom i verovanjem da je „svaki svoje sreće kovač” predvode u tom pravcu? Bojim se da su u toj zemlji, ali i mnogo šire, sve veće iluzije da globalizacija kapitalizma, i to čak onog socijalno neregulisanog, predstavlja sveopšti lek za svetske boljke. Očigledno je neophodno neuporedivo bolje informisanje, obrazovanje i prosvetivavanje američkih masa koje inače vrlo malo znaju o spoljnjem svetu, mada kao domaći birači *de facto* odlučuju i o sudbini celog sveta.

Dospeli smo zajedno sa SAD na sudbonosno raskršće: *ili oslanjanje na antiapokaliptički unilateralizam ili građenje antiapokaliptičkog multilateralizma, prvenstveno kroz Ujedinjene nacije*. Po svemu sudeći, tek ovaj drugi na duži i solidniji rok može doprinosti smanjenju apokaliptičkih opasnosti, dok će ih prvi u krajnjoj liniji povećavati.

Nasleđe Zorana Đinđića: politička hrabrost ili politički oportunizam?

I

Prošlo je već pet meseci od tragičnog ubistva srpskog premijera Zorana Đinđića. Kao što je dobro poznato, dobar deo stanovništva reagovao je na ubistvo premijera spontanom izlivom tuge i gnevom prema počiniocima političkog zločina. Bivši premijer, koji nije bio preterano popularan za života, odjednom je postao „srpski Kenedi”, a njegova smrt bila je doživljena kao težak udarac aspiracijama čitave generacije u smislu slobodnijeg, bogatijeg i boljeg života. Stoga nije čudno što je dobar deo građana podržao Operaciju „Sablja” kao možda poslednju šansu da se zada smrtonosni udarac hipertrofiranim kriminalnim grupama i njihovim političkim patronima iz bivših Miloševićevih struktura. Dramatična otkrića u znaku crne hronike koja su potom usledila, a pre svega raskrinkavanje Miloševića, njegove žene i njihovih doušnika, te paravojno-kriminalnih sledbenika kao pravih sila koje su stajale iza ubistva Stambolića i Čuruvije, dva pokušaja nasrtaja na život Vuka Draškovića, i brojnih drugih afera i zločina, razotkrili su pravu prirodu „starog režima” i konačno sveli „patriotu” iz Haga na pravu meru jednog relativno neuspešnog kasno-komunističkog Bordžije. Neukusno likovanje radikala, čiji je vođa i sam otišao u Hag prethodno najavljujući krv na ulicama Srbije, naišlo je na gnušanje građana, doprinoseći daljoj diskreditaciji Radikalne stranke i „patriotske stvari”. Ukratko, činilo se da je sam premijer Đinđić tragično bio u pravu kada je, možda i nesvesno naslućujući sopstvenu smrt, predvideo da će se reforme nastaviti čak „i ako me ubiju”.

Pet meseci kasnije, međutim, stvari ne izgledaju tako čisto. Istina, diskreditacija političkih ekstrema je, izgleda, bar na neko duže vreme potpuna, tako da nema realnog straha od povratka ne neki vid autoritarnog poretka. Glavne snage na sceni su snage političkog centra – DS, DSS, i G17 – koje će na sledećim izborima, izgleda, veći deo izbornog kolača podeliti između sebe. Međutim, sam centar je nedovoljno koherentan i politički fragmentiran, pa se ne vidi jasno do kakvih bi koalicija na tom delu političkog prostora moglo doći u budućnosti. Istovremeno, dolazi do sve vidljivijeg preispitivanja lika i dela pokojnog premijera Đinđića, i to pre svega od strane onih koji su ga i ranije doživljavali kao najozbiljnijeg političkog protivnika, ali i „izdajnika srpstva”. Neukus i moralna beda sa kojima se to preispitivanje čini, i to u cilju da se Đinđić manje-više svede na običnog (doduše političkog) „kriminalca”,

1 Oberlin College, SAD

te da se, samim tim, diskredituje svaki pokušaj da se premijerov doprinos unapređenju srpske demokratije obeleži nekom ulicom ili spomenikom ne zaslužuje poseban komentar. Ipak, to ne znači da je preispitivanje „lika i dela” pokojnog premijera sâmo po sebi nelegitimno: ono se mora uzdići na jedan principijelniji nivo, pri čemu naglasak ne sme biti toliko na kontroverznoj ličnosti samog premijera (kojom se, inače, njegovi najzburadiji kritičari najviše i bave – a i čime bi drugim?), koliko na njegovim stvarnim doprinosima ili pak promašajima u konsolidaciji demokratskog političkog poretka u Srbiji. Pri tom se Đinđićevi leaderski domašaji i promašaji moraju posmatrati u celokupnom političkom i socijalnom kontekstu, to jest, kako u odnosu na izuzetno teško zatečeno nasleđe, tako i u odnosu na ostale političke aktere u post-miloševićevskom periodu. Pokušajmo sada da to i učinimo, i to bez zloradosti, ali i bez prevelike sentimentalnosti, te imajući u vidu nekoliko osnovnih kriterijuma prema kojima bismo mogli suditi o Đinđićevem leaderskim kvalitetima i doprinosima.

II

U nekoliko ranijih tekstova objavljenih u *Prizmi* insistirali smo, možda pomalo i naivno, na nekoliko socioloških „ideala” kojima bi trebalo da teži mlada srpska demokratija. Pri tom smo posebno istakli sledeće osnovne zadatke nove demokratske vlasti: 1) stvaranje jedne relativno homogene demokratske elite kao osnove budućeg *establishmenta* i prevazilaženje shvatanja politike kao *zero-sum* igre u kojoj je moj boljitak nužno i tvoj gubitak; 2) obezbeđivanje minimuma *institucionalne autonomije* kao preduslova za izolovanje demokratske elite od potencijalno poraznih uticaja posebnih privatnih interesa i grupa, i to posebno onih koji su činili okosnicu Miloševićeve *pretorijanske vlasti*; 3) relativno jasno definisanje javnog (ne samo spoljašnjeg „nacionalnog”) interesa i promovisanje *opšteg dobra* kao ideala kome treba težiti. Pogledajmo najpre kakav je bio leaderski doprinos premijera Đinđića s obzirom na ove opšte kriterijume.

Već na prvi pogled je jasno da ideal stvaranja jedne homogene demokratske elite nije dostignut u Srbiji. Naprotiv, fragmentacija, rascepanost i podvojenost čak i među nekadašnjim bliskim prijateljima dostigla je takav nivo da se ne vidi ni kako bi sutra neki od njih (recimo Dinkić i Đelić) ponovo seli za isti sto da naprave nekakvu koaliciju. Ton ovakvim podelama su vrlo brzo nakon „oktobarske revolucije” dali tadašnji predsednik Koštunica i premijer Đinđić. Ne ulazeći u pitanje ko je od njih dvojice više lično kriv za ovu podelu unutar demokratske elite, zadržaćemo se samo na nekim najopštijim indikatorima volje za kompromis i saradnju. Ovde prvo treba istaći to da je pred ključne izbore septembra 2000. godine Đinđić ne samo ustupio mesto Koštunici već i dobrim delom organizovao njegovu izbornu kampanju preko lokalnih organizacija Demokratske stranke. Ovo je – s obzirom na dotadašnju leadersku praksu u Srbiji – bio vrlo značajan presedan, zapravo prvi put da se lider jedne stranke odrekao predsedničke kandidature u ime drugog. Na to se odmah može uzvratiti da se Đinđić, svestan svoje relativne nepopularnosti,

odrekao u korist lidera koji je prema anketama imao objektivno veće šanse. No, zapitajmo se, da li bi se na takav korak u sličnoj situaciji rešili, recimo, Vuk Drašković, pa čak i sam Vojislav Koštunica? Ono što o njima dosad znamo ne daje nam pravo na potvrđan odgovor: dok za Draškovića postoje i sasvim konkretni dokazi (upornost s kojom je izlazio na predsedničke izbore 1998. godine, kada je bilo sasvim jasno da bi opšti bojkot delegitimisao ionako poljuljan Miloševićev režim), za Košunicu se to ne može određeno znati. Pa ipak, činjenica da je on ovakvu Đinđićevu podršku uzeo „zdravo za gotovo”, ne pokazujući bilo kakve znake zahvalnosti, ne daje nam mnogo prava da budemo optimistični. Ukratko, čini nam se da se, barem u ovom vrlo važnom trenutku za stvar demokratije, Đinđić pokazao kao jedini srpski lider koji je uspeo da prevaziđe usko shvaćen lični interes, a zarad demokratskog opšteg dobra. Koliko je to bilo značajno za svrgavanje starog režima dobro je poznato.

Često se primećuje da je posle oktobra 2000. Đinđić sve više težio ličnoj vlasti – i to kako u okviru svoje stranke, tako i na premijerskom položaju. Neosporna je činjenica da se Đinđić obračunavao sa rivalima iz sopstvene stranke u okviru borbe za liderski položaj. Nije sasvim jasno, međutim, zbog čega su mu mnogi to toliko zamerali: borba za liderski položaj unutar stranke je sasvim normalna pojava u političkom životu, a ne vidimo pri tom nijednu veću stranku u Srbiji – osim Demokratske – u kojoj se ta borba odvijala na tako otvoren način. Naprotiv, lideri drugih stranka (osim G-17) su se prosto pretplatili na vodeći položaj, a da se pri tom ne vidi nikakav unutarpartijski mehanizam koji bi mogao dovesti do njihovog ugrožavanja, a kamoli smenjivanja. Pored toga, treba primetiti i to da je Đinđić neke od svojih unutarpartijskih kritičara postavio na važne položaje u vladi, bez obzira na ranije nesuglasice (recimo, Gordanu Matković), što je takođe bio važan presedan sa stanovišta institucionalizacije demokratije. Naravno, ne treba idealizovati bivšeg premijera: gola je činjenica da je Đinđić bio neiskren prema Miroljubu Labusu, pružajući mu tek sasvim formalnu, zapravo „formalističku” podršku na predsedničkim izborima – i to u gotovo otvoreno iskazanoj nameri da izbori propadnu. Posle toga, Labus je bio praktično prinuđen da napusti stranku, ako ništa drugo a ono zarad ličnog dostojanstva. Koliko je to bilo štetno za samu Demokratsku stranku najbolje se vidi danas kada bi sa Labusom na čelu stranke, a verovatno i vlade, i stranka i vlada uživale nesumnjivo veću popularnost i veći ugled, ako ni zbog čega drugog onda zbog toga što je Labus imao iza sebe milion nedavno osvojenih glasova. Bilo je i drugih slučajeva nepotrebne marginalizacije vodećih ljudi u Demokratskoj stranci, čime je ona bila nepotrebno oslabljena. U tom pogledu možemo s pravom reći da je Đinđić ostavio stranci protivrečno nasleđe, ali s tom ogradom da ne vidimo nijednog drugog srpskog lidera (sada izuzimamo Labusa koji je do nedavno bio član DS-a) koji je bio toliko spreman da uvaži činjenice koje govore suprotno.

Đinđićevo nasleđe nije jednoznačno ni u odnosu na zadatak stvaranja jedne homogene demokratske elite na širem planu. Često se primećuje da je pokojni premijer doprineo fragmentaciji elite sklapajući neprincipijelne koalicije

s liderima niza malih stranaka čiji su mu glasovi bili neophodni za skupštin-sku većinu i održavanje vlasti. Bilo je tu i beskrupuloznih poteza kao što je bilo oduzimanje mandata DSS-u, čime je bila srozana institucija same Skupštine i zadat udarac parlamentarizmu. Ovo je svakako tačno, ali pri tom treba primetiti da je za fragmentaciju demokratske elite barem isto toliko kriv DSS čiji lideri, izgleda, nikad nisu ozbiljno pomišljali na partnerstvo ili pak koaliciju sa DS-om. Dalje, svojim sve većim praktičnim oslanjanjem na ličnosti bivšeg režima, ideološkim približavanjem „patriotizmu” za život i sudbinu uplašanih generala, gotovo otvorenom podrškom pobuni Legijinih SAJ-eva-ca, kao i permanentnom kritikom vlasti u kojoj su bar nominalno učestvovali, lideri DSS-a su, ne samo dali legitimnost pretorijanskim ostacima Miloševićevog režima, već su praktično prinudili Đinđića na neprincipijelne kompromise sa malim strankama. A pošto su se na taj način praktično oslobodili svake odgovornosti za tok reformi i prepustili Đinđiću oreol njihovog glavnog nosioca, krenuli su da ga napadaju govoreći da je poistovetio reforme sa svojom ličnošću! Pri tom se nije krilo likovanje što se sve nevolje s reformama svaljuju na pleća premijera. Kada se ovome pridoda izrazito negativna kampanja protiv srpske vlade, a pre svega samog Đinđića (a preko njega i Labusa) u vreme predsedničkih izbora, nije teško videti da je bilo mnogo „propusta” i na drugoj strani. Na kraju, treba reći i to da je – za razliku od mnogih svojih protivnika – Đinđić bio spreman da preuzme odgovornost za svoje odluke i njihove posledice, čime se ne bi baš svi mogli pohvaliti.

Ovoj uslovnoj odbrani Đinđića moglo bi se zameriti sledeće: da je svojim oslanjanjem na razne sumnjive preduzetnike kao i privilegovanjem specijalnih interesa u procesu privatizacije, bivši premijer doprineo korupciji i „tajkunizaciji” srpske privrede i stvaranju jedne nove klijentelističke mreže oko srpske vlade. Isto toliko značajan je bio i Đinđićev kompromis sa ranijim policijskim strukturama koje je uzeo pod svoje. Stvarni neformalni uticaj tih posebnih interesa i grupa na zvaničnu politiku nikad nije bio sasvim jasan, a sam premijer nije mnogo činio da ga razjasni. Sasvim je moguće da su ovi kompromisi premijeru došli glave, i to kad je već i sam shvatio da mu neki od „neprincipijelnih saveznika” predstavljaju isuviše težak balast. Pri tom naravno ne treba isključiti ni druge mogućnosti koje bi javna istraga i suđenje morali da osvetle. Kada se svemu ovom pridoda poslednja afera Janjušević-Kolesar, jasno je da stvari ne izgledaju sasvim čisto.

I zaista, čini se da je upravo u sferi institucionalne autonomije premijerov doprinos demokratskoj stvari bio „najtanji”. Ovde je zaista teško braniti Đinđićevo nasleđe, ali treba primetiti sledeće. Prvo, optužbe za korupciju i veze s kriminalnim strukturama kojih je bilo jako mnogo nikad nisu bile dokazane, a neke su bile i sasvim (i to namerno) lažne. Drugo, Đinđićeve veze sa Legijom i ostalim elementima pretorijanskih struktura bivšeg režima nisu bile ideološke već praktične prirode, što u slučaju DSS-ovog šurovanja sa sličnima nije bilo baš tako jasno. Ovo se vidi, kako po tome što je sam Đinđić pred kraj života rešio da tim grupama stane na put, tako i po tome što nikad te veze nije zavijao u nekakvu patriotsku oblandu. Treće osetljivo pitanje tiče se uloge novca u politici. Upravo na tom pitanju su se na Đinđića

najviše ostrvili, i to kako njegovi politički protivnici tako i dobar deo „običnog sveta”. Ne ulazeći u to koliko su zaista bile zasnovane neke od ovih optužbi – to će se možda ustanoviti a možda nikad tačno i neće – valja primetiti da je u reakcijama i Đinđićevih političkih protivnika i „običnog sveta” po pitanju novca bilo nečeg iracionalnog. A evo zbog čega.

Đinđić je prvi demokratski političar koji je shvatio „plutokratsku” prirodu moderne politike, ne zadovoljavajući se „gubljenjem vremena” s intelektualcima punim komplikovanih ideja koje ne vode nikud u praktičnom smislu. Nasuprot Miloševiću koji je svoje stranačke troškove slobodno pokrивao iz državne kase, Đinđić je morao stvarati finansijsku osnovu za Demokratsku stranku *ab ovo*. Ono na šta, dakle, svaki lider jedne veće stranke na Zapadu može računati od prvog trenutka, Đinđić je imao tek da stvara kao politički preduzetnik. Za ove svrhe on je morao izgraditi veze sa raznim privrednicima, i to u vreme u kojem to nije bilo nimalo lako činiti. Već po prirodi stvari ovakvi „poslovi” nikad nisu sasvim čisti ni na daleko razvijenijem Zapadu, a kamoli u jednoj veoma siromašnoj zemlji pod diktatorskim režimom i još „pride” izloženoj sankcijama. Da stvar bude još teža pobrinuo se Miloševićev režim koji je preko svoje televizije i policije namerno, i to *godinama*, stvarao jednu iskrivljenu sliku o Đinđiću kao „korumpiranom muvatoru” i to, razume se, bez ikakvih dokaza. Ovu besomučnu propagandu bilo je relativno lako prodati jednom osiromašenom narodu željnom socijalne i nacionalne pravde, pa se tako i slika „korumpiranog izdajnika srpstva” uvrežila u ionako već zbrkanim glavama gledalaca izloženim desetogodišnjoj medijskoj kampanji RTS-a. Kada se tome pridoda i Đinđićevo „nepatriotsko bekstvo” za vreme NATO bombardovanja (od njega se valjda očekivalo da junački pogine u svom ulazu kao Čuruvija?), onda je ta slika dobila i „empirijsku potvrdu”. Niko se pri tom nije pitao koliko je svojim istupima u inostranstvu Đinđić doprineo da se bar malo razveje slika o „nacističkoj Srbiji” koja je tada dominirala u zapadnom javnom mnjenju.

Sam Đinđić nije mnogo učinio da se ova negativna slika o njemu ublaži. Kao lider jedne (a do samog kraja 90-tih i *jedine*) prave moderne demokratske stranke, on je hteo da tako i izgleda: „sindikalni imidž” odlučnog i poštenog aparatčika iz naroda koji je Milošević tako brižljivo i tako dugo uspešno negovao nije mu nikako pristajao. Ovakav „zapadni imidž” bio je vrlo nepopularan iz raznih razloga, a verovatno dobrim delom i zbog toga što nije odgovarao očekivanjima prosečnog čoveka da mu lider bude „kulturno prepoznatljiv”: Šešeljeva autoritarnost, pivski stomak, ugrađen stereo uređaj u vidu glasa, i jeftina socijalna i nacionalna demagogija bolje su se primali. To što su se Šešelj i Milošević daleko više „ogrebal” o državu i narod mnogima nije smetalo, a uvek se moglo opravdati višim nacionalnim ciljevima (treba „za državu”). Đinđić taj adut nikad nije imao u rukama. Naprotiv, posle 5. oktobra došlo je vreme „tvrde realnosti” kad je trebalo priznati da je država opljačkana, da nema lakog izlaza, da zavisimo od strane pomoći, da će morati da se radi, a da će pri tom mnogi morati da izgube posao i da se prekvalifikuju za novi, itd. Ovo je, dakako, moralo biti nepopularno već po prirodi stvari, a u kontekstu prevelikih, a svakako i dan danas

nerealnih socijalnih očekivanja („Meni je bilo dobro u komunizmu, gde su zlatne sedamdesete?”) još i više. Sama činjenica da je Đinđić sa prosto neviđenim optimizmom i verom u uspeh preuzeo na sebe taj vrlo neprijatan zadatak rečito govori o njegovoj silnoj energiji i političkoj hrabrosti. Takvu političku hrabrost niko i nigde ne voli (ko voli donosioca loših vesti?), a pogotovo ne „(ne)radni narod” u jednoj maloj (i sve manjoj) siromašnoj zemlji u kojoj su mnogi mislili da je vreme stradalništva i patnji daleko iza, a ne tek ispred njih. Đinđićeva racionalnost, hladnokrvnost, i neumitna ekonomska logika sudarile su se ovde s jednim zidom nerazumevanja, nepoštovanja elementarnih činjenica, nedostatka lične inicijative i duboko uvreženim tradicionalizmom „radnih ljudi i građana” koji su od demokratske države, izgleda, očekivali sindikalno letovanje i obilje potrošne robe („tržište”), kao i ljudsko pravo da glasaju za oba gore pomenuta „ideala”, t.j. protiv vlasti koja ih u tom pogledu ne zadovolji. Đinđić je, zajedno s Dinkićem i Đelićem, bio prvi koji je objasnio građanima i radnicima da od toga neće i ne može biti ništa, ali je kao premijer ipak bio glavna meta socijalnog *resantimana*.

Taj *resantiman* bio je karakterističan i za Đinđićeve političke protivnike. Đinđić je prosto, recimo to otvoreno, bio za mnoge od njih isuviše brz, energičan, inteligentan i politički vešt, pa je već i to bilo dovoljno da ga njegovi protivnici „ne vole”. Kad se tome doda da je Đinđić umeo da im zada pokoji udarac „ispod pleksusa”, pokvari im planove, i ostvari ono što želi dok su oni bespomoćno hvatali vazduh, onda je još jasnije što ga nisu mogli voleti. No, bez obzira na sve to, i tu je bilo nečeg višeg od obične političke mržnje prema boljem protivniku. Bojimo se da je i ovde, kao i slučaju neispunjenih socijalnih očekivanja i „kulturne neprepoznatljivosti” Đinđića kao lidera, bilo dosta *resantimana*.

Da se podsetimo, u Maks Šelerovoj klasičnoj sociološkoj reinterpretaciji Ničeove ideje, *resantiman* se određuje kao „samotrovanje uma koje ima sasvim određene uzroke i posledice. To je trajan mentalni stav prouzrokovan sistematskim potiskivanjem određenih osećanja i afekata koji su kao takvi sastavni delovi ljudske prirode. Njihovo potiskivanje dovodi do postojanog stremljenja ka određenim vrstama vrednosnih iluzija kao i do odgovarajućih vrednosnih sudova. Emocije i afekti koji se najčešće javljaju su želja za osvetom, zloba, zavist, i inat”. Nije potrebno biti sociolog, niti imati durbin da bi se uočilo koliko su ovakve emocije činile samu socijalno-psihološku srž kompenzatornih mehanizama već i u kasnom socijalizmu, a kamoli u ojađenoj Miloševićевой Srbiji u kojoj su se na ovakvim afektima pravile velike političke kalkulacije. Prevedeno na slučaj Đinđić, oni koji se s njim nisu mogli nositi imali su duboki razlog da svoj osećaj inferiornosti i nemoći kompenzuju srozavajući premijera u blato i pretvarajući njegove vrline (brzina, energija, politička veština, moderan imidž) u mane, a svoje mane (sporst, lenjost, nedostatak političke veštine, sindikalni imidž, itd.) u vrline (promišljenost, mudrost, poštenje, „ukorenjenost” u narodu, itd.): upravo ovakvo obrtanje pozitivnih i negativnih vrednosti i čini glavni mehanizam *resantimana*, t.j. nastajanja vrednosnih iluzija i vrednosnih sudova psihološki ukorenjenih u osećanjima inferiornosti i potisnute želje za osvetom. Ukratko, oni koji su

toliko olako osuđivali premijera za sve i svašta i kojima nikad ništa nije valjalo, mogli bi malo da pogledaju i sebe: malo „drugarske samokritike” pred ogledalom ne bi bilo na odmet.

III

Pošto smo tako osvetlili neke iracionalne korene odnosa prema Đinđiću, vratimo se racionalnijim procenama njegovog učinka. Kada se stvar posmatra čisto „školski”, Đinđić nije bio idealan demokratski lider, i to kako sa stanovišta zadatka stvaranja jedne homogene demokratske elite tako i sa stanovišta institucionalne autonomije. Iako on za propuste u tim sferama izgrađivanja institucija nije bio jedini krivac, Đinđić je morao biti daleko principijelniji u odnosima sa drugim delovima demokratske elite, i daleko manje zavisao od specijalnih interesa nego što je zaista bio, barem prema postojećim informacijama. Tu se moraju dati dve ograde: prvo, da je ovo mnogo lakše reći nego učiniti; i drugo, da se Đinđićev doprinos demokratskoj stvari ne može meriti isključivo mehaničkim aršinom. I pored svih svojih mana, Đinđić je imao neosporne liderske kvalitete. Pored ogromne energije, sposobnosti za organizaciju, brzog razumevanja ekonomskih i političkih problema, modernog stila političkog ponašanja i načina upravljanja koje je predstavljalo novinu u političkom životu Srbije, Đinđić je pokazao i mnogo političke hrabrosti. Za razliku mnogih svojih kritičara, Đinđić je umeo da preuzme odgovornost za svoje odluke, pa i one najteže kao što je bilo izručenje Miloševića Hagu. Tu već posredi nije bila samo politička već i lična hrabrost, jer je onog momenta kad je to učinio Đinđić je morao znati da je stavio glavu u torbu i da rizikuje ne samo svoj život, već i život svoje porodice.

Mnogi su upravo izručenje Miloševića uzeli Đinđiću za najveći greh, prezirući popuštanje pred Zapadom, simboličko poniženje („Nije mi što izručuju Miloševića, već što izručuju predsednika, kakav je takav je, i to na Vidovdan”), i novčanu kalkulaciju koja je poslužila kao neposredan povod za taj čin. Nije teško složiti se da je trenutak bio nesrećno izabran, da je zapadna ucena bila neproaktivna, da je Miloševiću, pod nekim idealnim okolnostima, bilo bolje suditi u zemlji. Oklonosti, međutim, nisu bile takve. O Miloševiću se tada mnogo pisalo po novinama, a pitanje njegove sudbine je bilo glavna tema, činilo se važnija i od urgentnih ekonomskih problema. O nekim našim sudovima i njihovoj sposobnosti, a kamoli volji da Miloševiću sude, besmisleno je i govoriti: kakvo nam je bilo „tranziciono tužilaštvo” videlo se posle Đinđićevog ubistva. Najzad, recimo otvoreno: suditi Miloševiću zbog neke ukradene kuće ili nekakvih finansijskih malverzacija, a ne za podsticanje nacionalne mržnje i organizovanje etničkog čišćenja (ako ne već i za sporni „genocid”) je sigurno ispravno s legalne, ali ne i sa moralne tačke gledišta: to bi ličilo na osudu Al Kaponea zbog utaje poreza, kada su svi znali da je posredi jedno more leševa. U ovom društvu i u tom trenutku za to nije bilo ni moralne ni političke snage, pa je Đinđić pragmatično odlučio da se reši te bede, uzme zapadne pare, digne kredibilitet demokratske vlasti u očima Zapada, i podeli ljudima nešto plata i penzija (istim onima koji su kukali o

nacionalnom dostojanstvu). Taj čin je Srbiji otvorio vrata finansijskih i drugih međunarodnih institucija i uklonio jedan važan balast prošlosti s dnevnog reda, balast koji bi i dan danas – da se suđenje kojim slučajem odvija ovde – još uvek skretao pažnju sa životno važnijih stvari. I nema baš nikakve sumnje da je Đinđić to učinio ne samo zbog toga što je hteo da postane miljenik Zapada u Srbiji već pre svega iz racionalno shvaćenog nacionalnog interesa. To se, naravno, nije uklapalo u „kosovski zavet”, već pre u obrenovićevski pragmatizam, a takvo podaništvo se, kao što znamo, posle toliko neviđenog „heroizma” („Sloba heroj”), nije dobro primalo ni u eliti, a kamoli u širim narodnim masama.

Đinđić je, za razliku od takvih „nebeskih Srba”, stajao čvrsto na zemlji. Njegovo poštovanje realnog odnosa snaga nije ga sprečavalo da gura srpski interes u granicama mogućeg – setimo se njegovih kritika Zapada zbog nedovoljne pomoći, ili pak otvaranja kosovskog pitanja. Nije bilo puta u inostranstvo koji nije doneo neki učinak, pa makar to bio samo novi autobus za GSP. U veće uspehe treba mu upisati (i, naravno, ne samo njemu) i oproštaj velikog dela spoljnog duga. Takođe, treba se setiti njegove hrabrosti u teškom periodu posle NATO bombardovanja kada je stvar srpske opozicije izgledala beznačajno izgubljena, i kada je trebalo tabaniti ulicama relativno pasivnog Beograda i suočavati se s kordonima milicije sa tek nekoliko hiljada ljudi iza sebe. Đinđićeva pozitivna uloga u tom periodu je neosporna, a karakteristično je da se baš oni koji ne žele da se sete sopstvenog straha i konformizma najviše i upiru da se njegov doprinos oktobarskoj pobjedi prepusti zaboravu. Za razliku od njih, Đinđić nije verovao da će se kad-tad „narod dogoditi”, već da se opozicija mora organizovati za pobjedu, pa je na tome i radio. Najzad, Đinđić je mnogo učinio i na spoljno-političkom planu, a pre svega na normalizaciji odnosa sa Zapadom. Tamo je uvek ostavljao jako dobar utisak, ne samo zbog toga što je bio „zapadno” orijentisan, već pre svega zbog toga što je bio pripremljen, i što je bio spreman da odgovori i na najneprijatnija pitanja, a takvih je, s obzirom na nasleđe, sigurno bilo više nego dovoljno.

Đinđić je verovao u rad i u rezultate, a obavešteni ljudi kažu da nije voleo ni da gleda kako se neko vuče uz ili niz stepenice, smatrajući to znakom lenjosti i tradicionalne inertnosti stanovnika ovog podneblja, kao i ostatkom mentaliteta prethodne „društveno-ekonomske formacije”. Pokazao je to i ličnim primerom kada je u poslednjih nekoliko godina vrlo pristojno ovladao engleskim jezikom „u slobodnom vremenu”, a „umornim” skupštinarima poručio da „idu na spavanje”. Sve u svemu, Đinđić je nametnuo jedan novi kriterijum političkog ponašanja i novi politički stil, i u tom smislu utro je put drugima koji tek dolaze. Bez obzira na sve mane i greške, svakako je zaslužio poneku ulicu i spomenik, a pre svega malo više poštovanja i pijeteta. Ako ništa drugo, a ono zbog dobrog ukusa.

Leva Srbija

„Omogućite Srbiji da stane i na drugu, desnu nogu”, apelovao je svojevremeno, sada već davnih devedesetih, Vuk Drašković, suočen sa perspektivom još jednog ubedljivog izbornog trijumfa onoga što se tada nazivalo „levicom” i bilo oličeno u vladajućoj koaliciji (SPS-JUL) bračnog para Milošević-Marković. Bilo je to vreme tmurnih postizbornih jutara u kojima su ozareni dopisnici RTS-a širom Srbije egzaltirano objavljivali pobeđe „jedinственe liste”, često čak i ne navodeći o kojim se strankama radi, vreme kada je „srce kucalo na levoj strani” i svi – uključujući i većinu lidera tadašnje opozicije – bili „pomalo socijalisti”.

Koliko su se stvari na srpskoj političkoj sceni, bar u ovom pogledu, drastično promenile možemo zaključiti i po tome što se danas neretko čuje pitanje koje deluje kao daleki odjek ondašnjeg Draškovićevog apela: „Kud se dede levica u Srbiji?” Bilo da se to pitanje postavlja sa čuđenjem, žaljenjem ili zloradošću, ono sve više zaokuplja pažnju političke javnosti, aktera i analitičara. A interes za pomenutu temu naročito raste sa približavanjem izbora, kada ovo, samo naizgled akademsko i sociološko pitanje dobija i neposredan politički značaj.

Levo u duši – desno u kutijama

Ono što pri tome najviše čudi jeste činjenica da bi se po nalazima relevantnih istraživača (Srećko Mihailović, Srbobran Branković) vrednosni stavovi i opredeljenja negde između jedne i dve trećine građana Srbije, kako pre, tako i posle 5. oktobra, mogli kvalifikovati kao – levičarski.² Doduše, dominantno ideološko opredeljenje punoletnih građana Srbije (srpsko biračko telo, bez Kosova) najpreciznije se može kvalifikovati kao „mešovito”, odnosno, protivrečni spoj neo-liberalnih (minimalna država, slobodno tržište, šok-terapija, socijal-darvinizam) i socijalističkih elemenata, pri čemu je, kako Mihailović s pravom ukazuje, ova politička konfuzija u glavama građana jednim delom posledica neobaveštenosti, ali prvenstveno ipak plod njihove razapetosti između surove tranzicijske stvarnosti i želje da stvari budu drugačije. Drugim rečima, njihova fundamentalna uverenja su

1 Filozofski fakultet u Beogradu i glavni urednik Nove srpske političke misli

2 Vidi: S. Branković, „Politički prostor u postmiloševićevskoj Srbiji”, u: *Srbija posle Miloševića*, NSPM, Posebno izdanje 1/2001, (str. 55-67). S. Mihajlović, „Građani Srbije u ambisraskoraku između neoliberalizma i socijaldemokratije”, u: *Socijaldemokratija u Srbiji – stvarnost i mogućnosti*, Beograd, 2003 (str. 101 i dalje).

pretežno socijalistička, ali ih bolno suočavanje sa principom realnosti koji dominira današnjim svetom ipak navodi na, makar retoričko, usvajanje nekih liberalističkih stavova. No, čak i ukoliko ignorišemo ovu ideološki nedovoljno profilisanu većinu, i pogledamo samo one koji su jasno socio-politički opredeljeni, uočiće se da je odnos snaga između „čistih” socijalista i liberala – najmanje – 2,5:1 u korist prvih.³

Istovremeno, međutim, kandidati koji su se deklarirali kao levičari na poslednjim predsedničkim izborima 2002. (Bata Živojinović, Branislav Ivković, Vuk Obradović) osvojili su manje od pet odsto glasova. Takođe, iako nešto povoljniji za ovu deklarisanu levicu, plasman SPS na parlamentarnim izborima iz decembra 2000-te, kao i brojna istraživanja javnog mnjenja koja su sprovedena u međuvremenu – pa i rezultati dopunskih lokalnih izbora u poslednje vreme, na kojima SPS beleži sve bolje rezultate – ni izdaleka ne iscrpljuju čak ni onaj „uži” levičarski glasački potencijal.⁴ Pri tome, da apsurd bude veći, ni većina onih koji se opredeljuju za SPS ne čini to zbog svoje (niti njihove) privrženosti levičarskoj ideologiji, već se rukovodi nekim drugim razlozima, kao što su patriotizam, glasačka inercija ili Miloševićeva harizma. I napokon, iako više od polovine članica vladajućeg DOS-a (SDU, SD, RV, LSV, DS, DC, DA, GSS...) ili već u svom nazivu ima odrednicu „socijal-demokratski” ili se programski pozicionira kao „levo od centra”, biračko telo ih uopšte ne prepoznaje kao takve, niti oni sami svojim političkim delovanjem daju previše osnova za takvu (levičarsku) identifikaciju.⁵

Kako se može objasniti ova anomalija?

Ona je, s jedne strane, svakako posledica neizdiferenciranosti srpske političke scene (bez obzira na trocifren broj političkih partija), kao i, tome odgovarajuće, političke nepismenosti ovdašnjih birača. Srpske partije, uključujući i one najdemokratskije i najveće, izrazito su liderske, sa autoritarnom

3 Tačnije: 31 odsto za „socijalizam”, prema 12 odsto liberala, i uz 57% „mešovitog” opredeljenja. (Prema: Branković, op. cit. str. 61)

4 Uprkos svemu što ih je snašlo nakon 5. oktobra, odnosno decembarskih izbora 2000-te, socijalisti su na dopunskim lokalnim izborima u trideset pet opština, koji su održani 29. juna 2003. uspeali, ne samo da politički prežive, nego i da se sa 19,8% glasova plasiraju tik iza D(O)S-a i DSS-a, koji su osvojili 21,9 i 21,4 odsto glasova. (Na decembarskim parlamentarnim izborima lista „SPS – Slobodan Milošević” dobila je 13,8%, ili 514.142 glasa.)

5 U tom smislu je apsolutno indikativan često navođeni primer antiradničkog Zakona o radu iz novembra 2001. koji je, uprkos svojoj restriktivnosti u pogledu prava zaposlenih i uz burne proteste sindikata, prošao u srpskom parlamentu upravo zahvaljujući glasovima DOS-ovih socijaldemokrata i kandidata za socijalističku internacionalu. (Plus glas novosadskog gradonačelnika Bore Novakovića koji se za tu priliku teleportovao iz Soluna.) Istini za volju, u nekim docnijim prilikama su Orlić, Šabić, Lalović i njihovi delimično ujedinjeni pa razjedinjeni socijaldemokrati ispoljili nešto više kritičnosti prema vladinim predlozima, ali, generalno gledano, njihovo distanciranje nije odlazilo dalje od tihog gundanja i „odlučnih” saopštenja na konferencijama za štampu. Ostali „socijaldemokrati” iz DOS-a nisu, pak, činili ni toliko.

unutrašnjom strukturom i minimalnom socijalnom ukorenjenošću. Svi, u principu, idu na sve društvene slojeve, koriste protivrečnu retoriku i svi su spremni na najrazličitije koalicije, pri čemu jedinu granicu predstavljaju međusobni liderski animoziteti, a ne neki načelni ideološki i politički obziri. U srpskoj politici nema elementarne doslednosti, nema prirodnih savezništava, baš kao ni večnih neprijatelja. (Stoga, i aktuelna zaricanja kako „ovi” razmišljaju o koaliciji jedino sa „ovima”, ali nikako i sa „onima”, treba uzimati sa mnogo skepse. Ne samo pre, nego i posle 5. oktobra, stvarnost je već mnogo puta demantovala takva zaklinjanja, a i budući izbori će u tom pogledu verovatno da nose mnoga iznenađenja.)

Pojedini analitičari, koji nas već više od dve godine ubeđuju kako živimo u najboljem od svih tranzicijskih svetova, reći će da to i nije naročito važno, i da je, uostalom, i napolju svuda slično, jer su pojmovi levice i desnice, navodno, danas uveliko izgubili na značaju. To je, međutim, samo delimično tačno. Naime, uprkos tome što su stara ideološko-politička sučeljavanja zaista umnogome izbledela i većina relevantnih (evropskih) političkih subjekata se tiska negde oko političkog centra, u svetu se ipak zna ko, u principu, može sa kim sklapati „*dilove*”, i dokle se u tome može ići. Tako je, recimo, Fransoa Miteran svoje predsednikovanje otpočeo koalicijom sa komunistima, da bi se tokom mandata pomerio znatno bliže centru, ali je bilo i ostalo sasvim nezamislivo da se socijalisti nađu zajedno sa Le Penom. Ili, u Nemačkoj, „Zeleni” sa CDU-om. Dakle, nije tačno da ideološke odrednice u razvijenom („postpolitičkom”) svetu više ne igraju baš nikakvu ulogu. A pogotovo to ne može da važi u pred-političkim i polumodernim uslovima savremene Srbije, koja tek ulazi u socijalne probleme i konflikte, sa kojima se moderna politika (uz snažan doprinos evropske levice) više-manje uspešno nosila tokom poslednjih stotina godina.

Iz istog razloga zbog kojeg sa rezervom treba gledati na parole koje prizivaju politiku „s one strane levice i desnice”, ovde deplasirano deluju i eventualni pokušaji kopiranja „trećeg puta” evropske socijaldemokratije, kako su ga koncipirali Toni Bler i Gerhard Šreder.⁶ Ukoliko uopšte predstavlja išta drugo do izraz političkog oportunitizma i ideološkog akomodiranja sa vladajućim duhom vremena, „treći put” je pokušaj evropskih socijaldemokrata da odgovore na socio-političke izazove globalizovanog, „postmodernog” i tehnološki ultra-razvijenog zapadnog sveta, krizu njegove demokratske legitimacije i sve veću iscrpljenost emancipatorskog potencijala njegovih institucija. U današnjoj Srbiji, očigledno, praktično ništa od ovoga nije na dnevnom redu. Ovde je tek u toku prvobitna akumulacija kapitala, tek se produbljuju klasne

6 Ako su Bler i Šreder najistaknutiji praktičari, Entoni Gidens je, bez sumnje, prvi ideolog i najelokventniji teorijski zastupnik „trećeg puta”. A Pjer Burdije se može smatrati najžešćim kritičarem ovog političkog pomodarstva sa pozicija klasične levice. Up. A. Giddens, *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*, Polity Press, Cambridge, 1998; P. Burdije, *Signalna svetla*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999. Takođe, M. Bogdanović, „Treći put”, u: S. Mihailović: *Socijaldemokratija u Srbiji – stvarnost i mogućnosti*, str. 25 i dalje.

podele i tek treba da se rodi klasna solidarnost, kao i demokratske institucije za ublažavanje društvenih sukoba. Drugim rečima, današnjoj Srbiji ne treba „post-politika” i postmoderni (ad hoc) politički pragmatizam, već oveštale moderne političke vrednosti: dobri zakoni, poštteni političari, čvrste ustanove, jaki sindikati, obrazovani građani i stabilna pravna država.

Svi pomalo – premalo – socijalisti?

Pored rečenog, treba ukazati na barem još jedan razlog aktuelne po-
metnje u vezi sa levicom u Srbiji. Navedeni visoki procenat onih koji su bli-
ski levičarskom sistemu vrednosti, odnosio se na dubinska uverenja anketira-
nih građana, a ne na njihovu svesnu identifikaciju kao „levičara”. Naime, sam
izraz „levica”, s jedne strane, vrlo je raširen, a sa druge veoma nepopularan u
današnjoj Srbiji i vrlo je malo onih koji bi bezrezervno pristali uz njega. To-
me je doprinela jedna dubinska konfuzija oko značenja,⁷ kao i dvostruka
kompromitacija ovog pojma, koji se po pravilu vezuje ili za prethodni, komu-
nistički (Brozov), ili, pak, za Miloševićev režim. A oboma, bez obzira na
brojne razlike, zajedničko je bilo to što su oba bila autoritarna – i što su se
oba samodeklarirala kao „levica”.

Najzad, s treće strane, ova nova, „dosovska” i postsocijalistička levica
je zbog svog ziheraštva i serije trulih liderskih kompromisa u cilju ostanka u
blizini vlasti propustila priliku da se samostalno pozicionira i postane zame-
tak neke buduće političke snage „levo od centra”. Bez uporišta u kritičkoj
javnosti, među intelektualcima i studentima, u fabrikama i sindikatima, ove
stranke i njihovi sujetni lideri sami su sebe osudili na marginalizaciju i ulogu
pukog priveska i saputnika (da ne kažemo, „cveta u kosi”) vladajućeg neoli-
beralnog „*mejnstrima*”.

Sve u svemu, to da je moguća – i da postoji – i neka drugačija levi-
ca, koja bi bila demokratska, a ne komunistička i nacional-socijalistička,
srpski birač još nije imao prilike da vidi. Takva levica je veoma potrebna
današnjoj Srbiji, da bi ona, ne samo u ideološkom smislu, „stala na (obe)
noge”, i da bi se koliko-toliko uspostavio socijalni i politički balans spram
dominirajućeg neoliberalnog trenda, odnosno njegove balkanske varijante,
oličene u janusovskom liku beskrupuloznih lokalnih „biznismena” i „japi-
ja”, kojima je jedna noga obično u Surčinu, a druga najčešće na Sejšelima.
Potrebna je neautistična, odgovorna, demokratska i patriotska levica, koja
bi sa svojim protivnicima i pandanima sa druge strane političkog spektra
naizmenično i nedogmatski tragala za optimalnim odnosom između ideala
privredne efikasnosti i društvene solidarnosti. Takva levica, međutim, još
nije ni na pomolu i, ma koliko to trenutno delovalo neverovatno, ako i ka-
da bude nastajala, formiraće se najverovatnije kao amalgam najkrupnijeg
fragmenta SPS-a (onog sa Studentskog trga), radikalnijih otpadnika iz bu-
keta dosovskih socijaldemokrata, te delova fluidnog i još uvek – barem u
Srbiji – marginalnog antiglobalističkog pokreta. No, da bi došlo do ove

7 Levičari su, tako, i Stambolić i Milošević i Đinđić i Mira Marković i Žarko Korać.

„nemoguće” sinteze na svakoj od pomenutih strana morali bi raščistiti mnogo toga i odreći se mnogih iluzija – jedni Miloševića, drugi mondijalizma, treći anarhističke romantike.⁸

Kako, konačno, proceniti neposredne perspektive levice u današnjoj Srbiji?

Iako daleko od toga da predstavlja prototip ove priželjkivane „levice za dvadeset prvi vek”, SPS, odnosno ono što je od njega preostalo, još zaudgo će biti sinonim leve ideje na ovim prostorima. Nakon izborne kataklizme na republičkim izborima 2000-te, Socijalistička partija Srbije je doživela seriju udaraca od kojih je svaki mogao da zapečati njenu političku sudbinu. Gubitak vlasti, krizne štabove, masovno osipanje članstva, medijski i politički linč, hapšenje Miloševića i potonji sukob između njega i rukovodstva, odlazak Baneta Ivkovića, finansijsko bankrotstvo, cepanje stranke, dosovske krstice, ucene i optužnice – sve se to sručilo na glavu socijalista i zaista je veliko pitanje da li bi oni kao stranka uspeali da prežive da je DOS bio složniji, i/ili da je uspeo da ostvari bar nešto od svojih predizbornih obećanja.

Sada je, međutim, bespredmetno raspravljati o tome da li bi eventualno demontiranje SPS-a (i radikala) doprinelo ili odmoglo stvari demokratije – i levice – u Srbiji. Ogrezla u korupciju i međusobne sukobe, današnja vlast za takav potez više nema ni političke volje, ni snage, a ni moralnog kredibiliteta. Ono što je, možda, pod firmom „lustracije” i „podvlačenja crte ispod tragične prošlosti” i moglo proći u atmosferi revolucionarne pravde i opšte euforije neposredno posle 5. oktobra, sada bi, nakon svega što smo u međuvremenu videli, delovalo samo kao goli akt pobedničke bahatosti i samovolje – što u suštini i jeste.⁹

Bez obzira što se rezultati lokalnih izbora ne mogu mehanički preslikavati na nacionalni plan, kao i činjenicu da se uglavnom glasalo u tradicionalno SPS-ovskim sredinama, očigledno je da SPS, ne samo do daljnjeg, ostaje u političkom sedlu, nego već izvesno vreme beleži lagani, ali kontinuirani rast. Kadrovski relativno pročišćen (karijeristi, šičardžije, profiteri i preletači su se brzo nakon oktobarskog prevrata raspršili na sve četiri strane) i donekle već prekaljen u neudobnoj koži „poraženih snaga” i „neprijateljske” opozicije,

8 U nedostatku ove, moderne, demokratske i odlučne levice (koja nikome ne odgovara i na čijem suzbijanju će svi raditi) srpsko biračko telo, iznureno „reformisanjem” aktuelne vlasti, jednim delom će se, po inerciji, vratiti SPS-u, delom pasivizirati, a delom postati plen nekog novog ili starog nacional-populističkog ekstremizma. I onda će se svi iznova zgražati nad autoritarnošću i konzervativizmom Srba, koji, eto, nikako da postanu „zreli za demokratiju”.

9 Umesto što su dugo i besplodno špekulisali sa idejom o sudskoj zabrani SPS-a, a onda prešli na cepanje i kadrovanje unutar njega, u DOS-u su trebali mnogo ozbiljnije prionuti na krivično gonjenje pojedinaca iz redova bivšeg režima za koje postoji osnovana sumnja da su se na ovaj ili onaj način ogrešili o zakon. Sada je, međutim, najverovatnije kasno i za jedno i za drugo. Osim, možda, za „džentlmenke” sporazume o nenapadanju između sadašnjih, bivših i budućih vlasti.

današnji SPS, ako baš i ne može računati na punu amnestiju za svoje zasluge u opštenarodnom propadanju devedesetih godina, može se makar nadati da će sećanje na njihovo vođstvo vremenom sve više bledeti pod teretom DOS-ovih reformi i afera. Samokritičan nastup (tipa: „Jeste, grešilo se. Priznajemo. Ali pogledajte samo ove kako sve prodaše i izdadoše!“) i relativno nova lica na čelu stranke (Dačić, Bajatović, Vulin) samo će ubrzati proces ove tihe rehabilitacije. A neminovne tranzicijske nevolje, pojačane hroničnim lokalnim glupostima, dodatno će udahnuti vetar u njihova politička jedra. Ukoliko još pri tome uspeju da se oprezno ali jasno distanciraju od Miloševića kao svog istorijskog vođe, osnivača i grobara, odole iskušenju „šešeljacije” i sindromu Baneta Ivkovića, umiju retoriku i ideološki se otvore prema dojučerašnjim protivnicima i „međunarodnoj zajednici” - očekuje ih sasvim izgledna politička budućnost.

Ipak, domaći i strani politički činioци profesionalno zabrinuti zbog opasnosti od „povratka na staro” mogu slobodno da odahnu i posvete se mangupima u sopstvenim redovima. Niti je ovo „ono” vreme, niti su ovi socijalisti, čak i kada je reč o istim ljudima, oni od pre desetak godina. (Možda zaista „ništa ne uspeva kao uspeh”, ali, takođe, i ništa ne opamećuje bolje od neuspeha i poraza.) Najzad, politička perspektiva SPS-a o kojoj smo maločas govorili (i to uz čitav niz ako-uslovljavanja) tiče se prvenstveno stabilizacije, „normalizacije” i dekriminalizacije stranke u javnom prostoru – a ne automatskog „povratka na vlast” na prvim narednim izborima.

Bez obzira na izneverena očekivanja i proćerdane kredite, naredni izbori, pogotovo ukoliko budu vanredni i relativno skori, doneće još jednu, možda i nezasluzenu priliku tzv. reformskim snagama „izvornog” DOS-a, uz nešto osipanja političkih marginalaca, kao i „novu krv” u vidu Otpora i, eventualno, SPO-a. Hteo-ne hteo, u toj čorbi će se verovatno naći i DSS, iako se i u D(O)S-u i u Vašingtonu (pa i u samom DSS-u) možda nadaju suprotnom. Tako će „reformisani” SPS i neka patriotsko-demokratska koalicija „za spas Srbije” morati ipak da sačekaju sledeću priliku, koja će, ukoliko se ne dogodi neko čudo, po svojoj prilici i doći – ali tek na sledećim izborima. No, budu li se ovo reformsko mrevarenje i ova politička agonija protegli do kraja naredne godine, ništa više neće biti isključeno.

Ako već Milošević, uprkos udvoričkim stihovima (anonimnog?!) narodnog pevača, nije bio „novi Karađorđe”, „novi Tito”, pa čak ni „novi Kastro”, čemu je sve više težio pri kraju mandata; ako Koštunici ne biva dato da postane srpski De Gol, i ako Đinđić, kako sada stoje stvari, ipak neće postati srpski Kenedi – zašto se, na primer, od Dačića ne bi mogao istesati jedan osrednji srpski Kvašnjevski? U svakom slučaju, ako i od toga ne bude ništa, posle svih prethodnih razočaranja, niko neće biti previše tužan. A ako kloniranje kojim čudom uspe, to svakako neće biti najgore što Srbiju može zadesiti. Naprotiv.

U potrazi za Zoranom Balcerovičem

Pogledajte, za trenutak, sledeći citat iz *Politike*:

*„Populistima u prilog ide neprekidna medijska kampanja, inspirisana velikim privrednim aferama, lakomislenim ‘rasprodajama’ društvene imovine, korupcijom i mafijaškim povezivanjem kriminalaca i ljudi na visokim državnim i privrednim funkcijama. Kada se tome doda visoka stopa nezaposlenosti i stagnacija životnog standarda u poslednjih nekoliko godina, lakše je razumeti zbog čega se frustrirano poljsko društvo sve kritičnije odnosi prema reformama, a čak većina građana smatra da se proces privatizacije sveo jedino na pljačku i ‘poklanjanje’ društvene imovine stranom kapitalu”.*²

Uz samo malo nepažnje, koja se prirodno javlja kada čovek čita jedno te isto u svim pismenijim dnevnim i nedeljnim novinama, može se prevideti činjenica da je ovo bio izveštaj iz Varšave, a ne iz Beograda. Pa ipak, uz sve sličnosti, jedna razlika ostaje: Poljska će već iduće godine postati član EU, a Srbija neće. Odavde, naravno, odmah proističu dva pitanja, nejednake važnosti. Prvo, šta se to u stvari događa u Poljskoj, i drugo, hoće li Srbi sa mafijom ući i u 22. vek?

Najpre, dakle, o Poljskoj, o čijim se uspešnim tranzicionim rezultatima kod nas izgleda jedino zna to da su bili uspešni, ali da su baš zato reformatori izgubili već na prvim narednim izborima. Tako iz pera dobronamernih srpskih (ako ih ovo ne vređa!) socijaldemokrata još od 7. oktobra 2000. godine stižu upozorenja ovima našima na vlasti da se ostave ćorava posla, jer će proći kao Balcerovičeva vlada, koja uprkos ubrzanom privatizaciji državnih preduzeća, uprkos očiglednom prilivu stranog kapitala i uprkos masovnom osnivanju novih firmi, nije uspela da spase brojna nerentabilna državna preduzeća, niti zaposlene u njima. Još manje je to činila levica, kad ih je nasledila. Da ironija bude veća, levica je sistematski vukla još radikalnije poteze od desnice, kolateralno terajući inat našim socijaldemokratama. A stvari u Poljskoj išle su sve bolje, te je uporedo sa brzim rastom dohotka, sve do 2000. godine rasla i zaposlenost, a nezaposlenost pala na svega 8%. Nevolje, one prave, počinju sredinom 2000, sa prvim dvocifrenim stopama nezaposlenosti, koja danas, kako stoji u izveštaju MMF-a, dostiže skoro 18,3%. I tako se sada postavlja da jedan deo posla nije bio obavljen, a da se upravo time može objasniti veliki deo rasta nezaposlenosti, a time svakako i veliki deo negativne

1 Ekonomski fakultet i CLDS, Beograd

2 Politika, 31. juli 2003.

energije koja daje krila populistima u medijskoj kampanji u Poljskoj sa početka ovog teksta.

Povodom svega ovoga, možda bi trebalo da nas zabrine barem to što je ključni uzrok poljske privredne krize upravo isto ono što radi srpska vlada, samo ne kao što je bilo tamo, ne tek od desete godine tranzicije, već od samog početka. Radi se, naime, o principu „najpre da restrukturiramo, a potom ćemo da privatizujemo”. A tu se javljaju dva ogromna problema: prvo, restrukturiranje košta, te treba odvojiti veliki deo para za subvencije, i drugo, nijedna vlada to ne zna da radi. Uz to, stvarno je teško naći barem jedan dobar razlog zbog koga bi država trebalo da bude i dobar preduzetnik. Jer, ako već ume da restrukturira firmu tako da valja, da bude profitonosna, zašto da je onda prodaje? To je između ostalog bio razlog da Balcerovič svoju Uniju slobode izvede iz vlade premijera Buzeka, tokom drugog mandata desnice. Jer, ovaj metod u osnovi predstavlja investiciju u odlaganje problema, koje može da donese samo veće probleme nego što su bili na početku. Na kraju ćete imati još brži rast nezaposlenosti, zombi-preduzeća koja ne plaćaju nikome ništa, a kojima treba redovno dotirati plate, otpisati neplaćene poreze, carine i sve ostalo. Stoga je MMF, sa sebi svojstvenom suptilnošću i diplomatijom, poljskoj vladi sugerisao likvidaciju firmi koje su dokazano mrtve, jer investicionu klimu u Poljskoj uveliko ruši to što u okruženju u kome privatne firme ostvaruju profit od oko 450 miliona dolara, državna preduzeća imaju gubitak od 1,1 milijarde dolara. Takvo stanje već svakom potencijalnom privatnom investitoru, dakle onome ko jedini može da smanji nezaposlenost i tako sačuva „garnituru” na vlasti, govori o tome da će ta vlast, u cilju sopstvenog opstanka, radije subvencionisati svoje zombije, što investicionu klimu čini veoma, veoma lošom. Što je jedan od retko isticanih uzroka zbog kojih je i ovde, u Srbiji, investiciona klima veoma, veoma, veoma loša.

Ali, za razliku od Srbije, u Poljskoj se investiciona klima već uveliko popravlja, što zbog toga što Centralna banka ne dozvoljava monetarnu ekspanziju (treba li navesti ko je Guverner?), što zbog najave vladajuće levice da je dalja politika restrukturiranja neodrživa, a možda najviše zbog toga što od iduće godine Poljska ulazi u Evropsku uniju, među zemlje u kojima je dosadno i bogato koliko to uopšte na planeti Zemlji može biti.

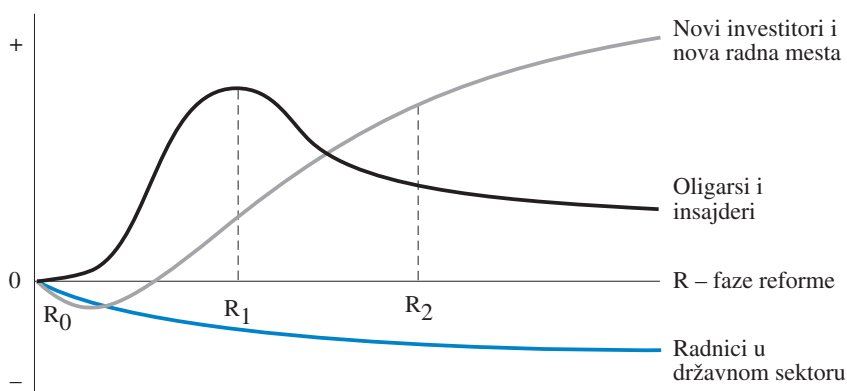
Osim što više nećemo brinuti za poljske naraštaje, korist od ovog teksta bila bi ipak nešto veća ako bismo razjasnili zašto je u Poljskoj toliko jaka ta njihova višegodišnja medijska kampanja, gde se čak često može čuti kako reformatore, na čelu sa Balcerovičem, optužuju za „holokaust nad poljskim narodom”. Ozbiljan razlog leži u tome što je sa zaustavljanjem privrednog rasta iz 2000. godine broj gubitnika poljske reforme porastao, a kako su oni ujedno i glasači, porasla su i politička ulaganja u ideje koje gode njihovom uhu. Populisti naročito vole da koriste ljudske tragedije prilikom likvidacije nerentabilnih preduzeća, te, uz dovoljan broj ponavljanja, nije bilo teško formirati stereotip po kome je privatizacija isto što i krađa. Kao ni stereotip prema kome strani kapital razgrabljuje društvenu imovinu, što ostaje uvreženo mišljenje, uprkos činjenici da su ti stranci u poljsku privredu do sada investirali 55 milijardi dolara, te da su, svog profita radi (koji verovatno čini veći

deo ranije pomenutih 450 miliona dolara), morali uspešno da ulažu u modernizaciju, rast domaće proizvodnje i rast zaposlenosti lokalnog stanovništva. Naravno, deo njih koji su „razgrabljivali”, najpre su u poljski budžet uplatili 17 milijardi dolara, bez kojih bi se inicijalna stabilizacija teško mogla izvesti. No, ankete u Poljskoj pokazuju da čak 87 odsto građana misli da je dosadašnja privatizacija nanela štetu domaćoj privredi, a Leška Balceroviča masovno nazivaju Mengeleom poljske privrede. Tako govore, verovatno, sećajući se topline i prijatnog druženja u redovima za mleko, u kojima su toliko lepih godina proveli, dok sada čovek samo sa anketarima izgleda može fino da se ispriča.

Živeći u zemlji gde stopa nezaposlenosti nije sa 8 porasla na 18 odsto, što je sve političare dovelo do usijanja, već živeći u zemlji gde niko ne govori o tome kako ćemo stopu nezaposlenosti od 27% da smanjimo makar na tih alarmantno visokih 18%, već svi samo brinu da ne poraste na 30%, problem u osnovi ipak nije mnogo drugačiji. Strah od toga da broj gubitnika u reformi ne nastavi sa rastom, što bi ih oduvalo sa političke scene, praktično guši svaku smislenu političku akciju koja bi vodila rastu broja dobitnika u procesu tranzicije, odnosno koja bi, osim što bi zaista izvukla zemlju iz recesije, i njima samima donela značajne političke poene ne samo u očima otmene gospode iz MMF i Svetske banke, već upravo u očima relevantnog broja birača.

U odsustvu barem malo detaljnijeg poznavanja problema dobitnika i gubitnika u tranziciji, ovaj strah čini se sasvim na mestu. Ali, malo znanja mnogo menja zaključke. Jer, kako se veoma jasno uočava sa naredne slike, najveći gubitnici u svim fazama tranzicije svakako su radnici u državnom sektoru i to upravo oni sa premalo kvalifikacija, a previše godina da bi im

Dobitnici i gubitnici u tranziciji

Napomena: R_0 – nema reformi, R_1 – tačka maksimalne dobiti insajdera i oligarha, R_2 – tačka maksimalne dobiti novih investitora i novozaposlenih radnika. Njihova dobit i politička moć veća je od zbira gubitaka koji trpe oligarsi i radnici u državnom sektoru.

Izvor: Svetska banka, „Tranzicija, prvih deset godina: analiza i pouke iz iskustva istočne Evrope i bivšeg SSSR, 2002.

više iko mogao ponuditi bilo kakav posao. Kako tranzicija bude odmicala, njihov položaj biće sve gori, te će se linija koja pokazuje njihov položaj uvek biti u negativnoj zoni, a vremenom će se sve više pomerati naniže. Svako ko se prihvati vlasti, neka ne računa na ovaj deo biračkog tela. Njima je najbolje bilo u tački R_0 , u koordinatnom početku, na samom početku tranzicije. No, ono što prvu fazu tranzicije čini bolnom je upravo to što u prvoj fazi reformi pravi dobitnici postaju jedino oligarsi i insajderi (kako da čovek odoli a da se ovde ne osvrne na likove i dela čuvenih insajdera Janjuševića i Kolesara, Bebe Popovića, odnosno oligarha Kostića of šećera, Markovića of Krmivoprodukta, Ljube iz Komercijalne, Željka Mitrovića, Miškovića, Nicovića, dalje znate i sami) gde svi pratimo njihov strmoglavi uspon, skoro sa nevericom prateći kolika je njihova moć. Insajderi i oligarsi najviše profitiraju u neizgrađenom institucionalnom okviru, a njihova moć se smanjuje jedino kada, odnosno bolje reći ako, liberalizacija i privatizacija budu praćene jačanjem discipline (dakle sudstva i vladavine zakona) i kreiranjem one povoljne investicione klime sa početka ovog teksta. Tek u takvim uslovima, novi investitori i novi zaposleni postaju glavni dobitnici u procesu tranzicije, i tek tada se na prethodnoj slici pojavljuje, a zatim počinje stabilno da raste jedna nova linija dobitnika: to su novi investitori i novi zaposleni u njihovim firmama. I tek tada, kada novi investitori i novi zaposleni preuzmu vođstvo, tranzicija se može smatrati uspešnom, mada po svoj prilici ne i okončanom. I vraćajući se samo još jednom na Poljsku, očito je da su tek posle ove faze političari smeli da raspisu referendum o ulasku u Evropsku Uniju, a da većina glasača ovu opciju prihvati, iako su, za razliku od Srba, tamo i predlagači i glasači bili svesni priličnog broja obaveza koje to nosi. Ali, i bez ikakvog truda će nam odmah biti jasno to da je veoma mali broj oligarha i insajdera spreman da glasa za ulazak u Evropsku uniju, te da u fazi dok oni vladaju od takvih zahvata nema ništa. Što nas uverava da jedno razumnije doba nastupa tek nakon uspešno okončane druge faze tranzicije.

Ponovimo, dva su elementa za uspeh: (1) da se odustane od politike „najpre da restrukturiramo, a potom da privatizujemo”, jer su to samo investicije u odlaganje problema, i (2) da zaista započne sistematska izgradnja institucija, jer samo time se otvara prostor novim investitorima, a vezuju ruke oligarsima. Jer, u Srbiji se skoro 70 odsto kapitala, nalazi u „karantinu”, tj. u velikim sistemima koji čekaju na restrukturiranje, ne bi li se privatizovali. Više od polovine radne snage upravo se ovde nalazi i ne vidi spas, a u pravu je, jer ga tu i nema. Koliko god im subvencija dalje davali, spasa nema.

Uloga savetodavaca u ovom trenutku neodoljivo podseća na period pred obaranje hiperinflacije u Srbiji, kada je političarima trebalo objasniti da treba najpre da prestanu da štampaju novac, pa će para tek onda biti. Jedno od pitanja koje je ovom autoru u to vreme bilo upućeno bilo je sledeće: „Izvinite, ako ne budemo našampali novac, čime ću ja sutra ujutru da kupim doručak za vojsku?”, a sa štampanjem se nastavilo sve dok se nije uvidelo da vojska za doručak baš nešto i ne jede papirne novčanice. Dakle, problem je opet isti: kako objasniti političarima da je ekonomija živi sistem, čiji se elementi

prilagođavaju kredibilnim promenama, to jest samo onim promenama koje budu smatrali verodostojnim, a da se promene dešavaju fazno i postepeno. Dakle, opet političarima treba reći – privatizujte firme iz karantina, što će ostaviti neke ljude bez posla, ali, iskoristite prihode od privatizacije na izgradnju discipline i vladavinu zakona, što će popraviti investicionu klimu i tim ljudima doneti novi posao, Srbiji doneti modernizaciju i rast proizvodnje, a vama obezbediti bolji politički rejting u očima onih koji su dobitnici na dugi rok! Nije valjda da mislite samo na danas, da mislite da vas sutra više niko neće izabrati, ili da, ne daj bože, napuštate politiku? Ali, sasvim je izvesno, barem meni, da će mnogim političarima ovako jeretičan pristup nanovo zazvučati kao zahtev da skoče u prazan bazen, uz obećanje da će se on polako napuniti vodom još dok se budu nalazili u vazduhu.

Naravno, malo je političkih vođa koji su u stanju da razumeju i sprovedu ovakvu strategiju. Ali, ako odbiju, onda neka nam barem sami odgovore na drugo pitanje sa početka teksta: hoće li zaista Srbi sa oligarsima, insajderima i mafijom ući i u 22. vek?